

167

Põhiseadusliku Assamblee
neljas istung
4. oktoober 1991

Juhataja: Tere hommikust, head kolleegid! Kell on üksteist läbi minut või paar. Algamas on Põhiseadusliku Assamblee neljas istung. Palun istuda oma kohtadele. Kohaoleku kontroll. Kohal on 60 Põhiseadusliku Assamblee liikmest 35. Meil on vaja kõigepealt kehtestada päevakord. Juhatus on teile kätte andnud päevakorra projekti, mis on läbi arutatud toimkondade juhtidega eilsel juhatusel koosolekul. Kas te olete jõudnud päevakorra projektiga tutvuda? Panen päevakorra projekti hääletamisele. Hääletame. Poolt on 28, vastu ei ole, kuigi erapooletuid on 2. Seega on Assamblee otsustanud arutada täna välja jagatud päevakorda projekti järgi. Meil on põhjust tänast istungit alustada sellest, et tänada lisaks härra Ando Lepsile kolleeg Jüri Adamsit ja härra Kalle Kulbokki, et nad on ära alla pannud põhiseaduse projekti väljatöötamisele, esitades omalt poolt ühe projekti. Juhatus on planeerinud esitatud põhiseaduse eelnõude tutvustamist selles järjekorras, nagu nad on esitatud Põhiseaduslikule Assambleele. Härra Ando Leps soovis oma eelnõu tutvustamiseks aega 45 minutit. Esimesena on ettekandeks sõna härra Ando Lepsil, palun.

A.Leps: Lugupeetud Põhiseadusliku Assamblee liikmed ja juhatus! Kõigepealt pean ma tänama härra Linnart Mälli, kes teatud ootamatusena minule esitas 27. septembril minu põhiseaduse eelnõu Põhiseadusliku Assamblee kõrge kohtu ette.

Tegemist on inimesega, kes on veidi kursis kriminaalõiguse ja kriminoloogiaga, seega kriminaalteadustega, mitte aga riigiõigusega. Miks ma üldse koostasin põhiseaduse eelnõu? Asi on nimelt see, et ma olen ajakirjanduses kommenteerinud nii põhiseadusse puutuvaid küsimusi üldse kui ka konkreetseid põhiseaduste eelnõusid. Nii tutvustasin ma 12. juulil 1989. a. ajalehes "Kodumaa" prof. Igor Gräzini koostatud Eesti Demokraatliku Sotsialistliku Vabariigi põhiseaduse maketti. 1980. a. jaanuari lõpus ilmus mul pikem artikkel "Õhtulehes" põhiseaduse mõningatest teoreetilistest seisukohtadest. 11. mai 1990. a.

"Päevalehes" kommenteerisin dotsentide Edgar Talviku ja Jüri Kaljuvee koostatud Eesti Vabariigi põhiseaduse eelnõu. Eelnõu on avaldatud "Eesti Juristi" 1990.a. 3. numbris. See eelnõu on ainukesena avaldatud ning ma teen oma ettekandes selle kohta ka mõningaid viiteid või märkusi, kui lubate, olgugi et ametlikult seda siia esitatud ei ole. Mõlemad eelnõud on läbi arutatud ühtlasi Eesti Akadeemilise Õigusteadeuste Seltsis, mida senini pean kõige tugevama õigusteadeusliku ning seadusandliku potentsiaaliga koguks.

Peale selle palus minult "Postimehe" toimetus käesoleva aasta juunis mõned artiklid põhiseaduslike küsimuste kohta, kuna teema on aktuaalne ja meie riigiõigusteadeused olid sellest kirjutamast keeldunud. 5.juulil ilmus artikkel "Kes on õiguskantsler?", 30. juulil "Riigivõimu lahususe ja tasakaalustamise põhimõtted" ja 9. augustil "Kodanikuõiguste probleem tulevases põhiseaduses".

Kirjutatud ja augusti algupoole "Postimehe" toimetusele edastatud oli ka artikkel "Rahvas ja põhiseadus", mis pidi augusti keskel ilmuma, aga millegipärast ei ilmunud. Seal oli öeldud, et tuleb taasiseseisvuda, aitab ebamäärasest üleminekuajast, ja seepärast pidasin ebaotstarbekaks ajutise põhiseaduse väljatöötamist, mida soovitas 7.ja 8. augustil "Postimehes" küllalt lühinägelikult justiitsminister hr. Jüri Raidla.

Ei ole midagi pikaajalisemat kui ajutine. Kuna hr. Raidla kogus Pärnusse selle seltskonna, kes pidi välja töötama Eesti Vabariigi ajutise põhiseaduse eelnõu, siis mina suure kiiruga, see tähendab mõne päeva jooksul, isegi Tallinna-Moskva rongis koostasingi hr. Raidla ja CO.-le vastukaaluks mitteajutise põhiseaduse eelnõu. Peale 23. augustit, millal ma esitasin põhiseaduse eelnõu härradele Rüütlile, Savisaarele ja Kelamile, ei ole ma eelnõu teksti puudutanud. Ma oleksin võinud ju seda teha, kuid see oleks tähendanud teatud mõttes jooksmist teiste järele. Minu arvates ei ole ka soliidne jääda viimase eelnõu esitajaks. Selge on aga praegu see, et mida rrohkem vairante on otsustajatel ees, seda parem on. Teie hulgas on suhteliselt vähe juriste ja ka neid juriste, kes on seadusandlusega kokku puutunud. Et aga kõik

saaksid kaasa rääkida, on minu arvates väga oluline, et teil oleksid valmis eelnõud olemas, siis tekib hea võimalus arutada konkreetsete küsimuste üle. Mida võtta aluseks, et säilitada järjepidevus? Loomulikult on mul võetud põhimall 1937.a. põhiseadusest. 1920.a. põhiseadust peetakse võib-olla küll tollase Euroopa üheks kõige demokraatlikumaks, kuid juristina tunnen, et tollane esituslaad ei sobi. Selles mõttes on 1937.a. põhiseadus nüüdisaegsem ja asjalikum. Arvan, et 27. septembril proua Endre ning härrade Runneli, Seppa ja Tarto poolt Põhiseadusliku Assamblee juhatusele üle antud 1937.a. Eesti Vabariigi põhiseadus ettepanekuga võtta see Assamblee töö aluseks on korrektne. Sest juriidiliselt on põhiseadus kehtiv ka praegu. Seda ei ole keegi tühistanud. Ma toonitan eriti, juriidiliselt on põhiseadus kehtiv, ja kui me tahame Eesti riiki taastada õigusliku järjepidevuse alusel, siis peame õigusliku järjepidevuse alusel lähtuma ka sellest põhiseadusest.

Kuid 1937.a. põhiseadus omakorda on Eesti Maapäeva vanemate nõukotu 21. veebruari 1918.a. manifesti Asutava Kogu poolt 4. juunil 1919.a. vastu võetud Eesti Vabariigi valitsemise ajutise korra ning Eesti Vabariigi 1920.a. ja 1933.a. põhiseaduse õigusjärglane. Nii et minu, hr. Raidla juhitud töögrupi ja teiste - ma kuulsin eile, et eelnõud on esitanud ka hr. Kulbok ja Adams - põhiseaduse eelnõusid tuleb võtta kui abimaterjale 1937.a. põhiseaduse uuendatud variandi koostamisel. Mitte mingil juhul ei tohi üht või teist praegu esitatud eelnõu võtta aluseks põhiseaduse koostamisel. Aluseks jääb ikkagi 1937.a. põhiseadus, kuna see kehtib juriidiliselt ka praegu.

Mismoodi võiks 1937.a. põhiseadusega töö käie Põhiseaduslikus Assamblees? Väga lihtsalt. Ette võetakse 1937.a. põhiseaduse tekst ning selle kui alusdokumendiga hakatakse võrdlema esitatud eelnõude tekste. Eile rääkis mulle prof. Ilmar Rebane, kes on ülemnõukogu Presiidiumi nõunik ja ka riigiõiguse ekspertkomisjoni liige, et nad olid võrrelnud esitatud põhiseaduse eelnõusid ning enamikus punktides lähevad need kokku või edastavad 1937.a. põhiseaduse mõtet.

Põhiseadusliku Assamblee töö korraldusest. Asi on enam kui kummaline, tuletab meelde rohkem komsomolikoosolekut. Ma ei ole küll kunagi komsomol olnud, kuid paar korda olen seda kõrvalt näinud. Telesaates k.a. 19. septembri õhtul teatas Põhiseadusliku Assamblee juhataja hr. Anton, et 20. septembril hakkavad nad arutama ühte põhiseaduse eelnõu, ja nii see kahjuks ka toimus. 20. septembri Põhiseadusliku Assamblee istungil läks härra justiitsminister kõnetooli ja esitas põhiseaduse eelnõu kui töögrupi juht. Pr. Lauristini küsimusele, kes nimetatud eelnõu esitas ja kuidas hr. Jüri Raidla sattus üldse kõnetooli, ei osanud hr. Anton ega hr. Raidla vastata. See ei olnud muidugi dzentelmenlik tegu. Tegelikult oleks pidanud Põhiseaduslik Assamblee välja kuulutama tähtaja, mis ajaks peavad põhiseaduse eelnõud olema laekunud juhatusesse, ning siis loositama välja järjekord, milline eelnõu kuulatakse ära esimesena, mis kuupäeval ning kui palju aega antakse ettekandjatele (see peab olema kõigil võrdne). See oleks olnud asja korrektne ja igati demokraatlik lahendus.

Põhiküsimused. Millised on põhiseaduslikud küsimused. Eks ikka kõige tähtsamad. Kuid millised küsimused on kõige tähtsamad? Siit hargnebki probleemide probleem. Pikalt seletada üht või teist õiguslikku protseduuri ei ole arvatavasti põhiseaduse kohane. Kui võrrelda Eesti eelmisi põhiseadusi ja esitatud eelnõusid, siis struktuur on enam-vähem sama. Minul on 11 peatükk ja 115 paragrahvi, härradel Talvikul ja Kaljuveel 99 paragrahvi, härra Raidla juhitud grupil 15 peatükki ja 162 paragrahvi, 1937. aasta põhiseadus sai hakkama 14 peatüki ja 150 paragrahviga. Ilmselt eitekita kahtlusi selliste peatükkide oleamsolu nagu "Üldsätted", "Kodanike põhiõigused ja kohustused", "Rahvas", "Vabariigi president", "Riigikogu", "Vabariigi valitsus", "Riigikontroll", "Kohus", "Kohalik omavalitsus", "Riigikaitse" ja "Põhiseaduse muutmise". Kas on vaja eraldi peatükki "Välislepingud"? Muide, 1937. aasta põhiseaduses oli välislepingute, rahanduse ja riigieelarve ning õiguskantsleri jaoks vaid kaks paragrahvi. Arvan, et tuleks kinni pidada 1920. aasta põhiseaduse struktuurist, kus see

on eraldi peatükina sees, riigimaksed ja eelarved. Võib-olla on parem rahandus ja riigieelarve, nagu on härra Raidla tööühma projektis. Minu arvates ei ole mingit põhjust aga välislepingute kohta eraldi peatükki teha. Ka seadusandluse peatükk on liigne, sest ainult Riigikogu annab välja seadusi. Peatükkide järjekorral on üks oluline nüanss. Kui härra Raidla tööühma eelnõus on juba kirjas, et meil on riigipea, kelleks on president, siis peab see peatükk olema enne Riigikogu peatükki, mitte vastupidi. Kui Riigikogu on ees, siis peaks olema ka kirjas, et ta on kollektiivne riigipea. Kui riigipeaks on tunnistatud president, siis olgu ta riigipea ja siin pole mõtet pead liiva sisse pista. Mõned kardavad presidendivõimu nagu tuld. Minu eelnõu preambulas on selgelt kirjutatud, et kõrgeim võim on rahva käes, mid juhivad rahva poolt valitud vabariigi president, Riigikogu ning vabariigi valitsus võimude lahususe ja tasakaalustatuse põhimõttel. Seda peetakse arvatavasti minu eelnõu üheks puuduseks. See ei ole puudus, vaid vastupidi, eelnõu tugevus. Praegu on vaja tugevat, õigem oleks öelda tugevdatud presidendivõimu, mitte aga anarhiat ja majanduslikku laostatust. Vastavalt fikseeritud õiguste ja kohustustega president oleks see, kes ei laseks ühiskonda laiali valguda, oleks kooshoidja. Me ei saa lubada 19-20-ndate aastate olukorda, kus üks valitsuskriis järgnes teisele, me ei saa lasta ajalugu korduda selles halvas mõttes. Pidage meeles, et valitsus on see mootor, kelle tegevusest oleneb palus meie inimeste heaolu. Samas me ei tohi unustada vaikiva ajastu ja Konstantin Pätsi ainuisikulise valitsemiseaja riigiõiguslikku ja majanduslikku tulemust. 1937. aasta põhiseaduses oli valitsuse peatükk peale presidendi peatükki ja alles siis tuli Riigikogu. Trükkis ainsana avaldatud härra Talviku ja Kaljuvee eelnõus on kahjuks öeldud, et Riigikogul on täielikud volitused valitsuse tegevuse kontrollimiseks. Tegelikus elus juhtub ikka nii, et mitmest võimust püüab üks, näiteks president või valitsus, juhtohjad oma kätte võtta, tehes seda isegi seadusandluse raames. Ka see on omaette konkurents, olgugi et nende funktsioonid on jaotatud, täidab üks või teine oma ülesandeid ikkagi paremini. Näiteks praegu on minu

arvates valitsus teguvõimsam kui Ülemnõukogu esimees oma meeskonnaga. Kas selles on midagi halba? Ma arvan, et ei ole. Meile on kõigile teada Ülemnõukogu küllalt loid tegevus seaduseelnõude üle otsustamisel ja nende vastuvõtmisel. Siin on muidugi mitmeid põhjusi. Presidendi tugevdatud võim n.-ö. hanejalgades, mis tegelikult ei kujuta teab mis tugevat võimu, on see, mille abil saab kiiresti ja operatiivselt lahendada mõningaid väga vajalikke küsimusi. Näiteks augustikuu riigipöördekatse ajal istus Ülemnõukogu esialgu kodus, nii imelik kui see ka ei olnud. Kui meil oleks olnud valitud president, siis oleks saanud nii mõnigi küsimus kiiresti lahendatud. Siinjuures tahan presidendivõimu kartjatele öelda, et minu eelnõus on president küll seotud. §52 ütleb, et vabariigi presidendi otsused ja dekreedid kehtivad, kui nad kannavad vabariigi presidendi allkirja ja peaministri ning vastava haldusorgani ministri kaasallkirja. Kus on siis presidendi diktatuur, julgen ma küsida?

Peatükkide põhiküsimused. Üldsätetest pean olulisimaks §2. Eesti Vabariigi territoorium on lahutamatu tervik, mille riigipiir on kindlaks määratud 2. veebruari 1920. aasta Tartu rahulepinguga. Tõsi, piir Lätiga hiljem natuke muutus, aga see ei ole suur häda. Lähtuma peame ikkagi Tartu rahulepingust, kas te tahate seda või ei taha. §8 - Eesti Vabariigi riigihümni sõnad ja viisi määrab seadus. Arvan, et see on põhiseaduslik küsimus. Või tahab teist osa laulda härra Ernesaksa loodud Eesti NSV hümnid?

Eesti kodanike põhiõigused ja kohustused. Väga tähtis on §29 - iga kodaniku õigus ja kohustus on ise endale tööd leida. Riik abistab töö leidmisel. Turumajanduse põhimõte on ju selles, et ettevõtted teevad majandusliku tõusu lainel töökohti juurde, languse perioodil aga töökohtade arv väheneb. Inimestel tuleb võidelda töökohtade eest. Elu on võitlus, midagi pole parata. Ainult nii saab paremini elada. Riigi poolt määratud töökohad ehk teiste sõnadega sotsialism ei vii elu edasi.

2. peatükk - Eesti kodanike põhiõigused ja kohustused". Seal ei ole arvatavasti vaja eraldi rõhutada kodanike vabadusi, sest õigused ja kohustused ongi need piirid, mille vahele mahub

kodanike vabadus. See on selline peatükk, kus kunagi ei tea, palju neid õigusi ja kohustusi on õige sisse panna. Alati võib rohkem ja võib ka vähem. Üldnormid on ju siin teada, kuid siiski. Härra Raidla töögrupi eelnõu §13 ütleb, et Eestis ei ole surmanuhtlust. Arvan, et see on veidi vastutustundetu ja ei tulene ka 1937. aasta põhiseadusest. Kristlased, härrad Laar ja Hallaste võivad selle peale muidugi hüüda, et see on inimõiguste järele rikkumine. Esiteks, iga riik otsustab seda ise, kas surmanuhtlus kehtib või mitte. Ja teiseks, kriminaalõigusteadlasena ma väidan, et Eestimaal peab surmanuhtlus tahtliku tapmise eest säilima. Härra Laari ja Hallaste manipulatsioon surmanuhtluse teemal on toonud ainult palju segadust ma muud mitte midagi. Surma on meil väga pika aja jooksul mõistatud ainult isikuid, kes on pannud toime tahtliku tapmise kvalifitseeritud asjaoludel.

Kolmas peatükk "Rahvas" on võtmepeatükk. Siit koorub välja hääleõiguslikkus, mis on vahetult seotud kodakondsusega. §39 on öeldud, et hääleõiguslik on iga kodanik, kes on saanud 18-aastaseks ja on olnud vahetpidamata vähemalt 3 aastat Eesti kodakondsuses. Nii oli see ka 1937. aasta põhiseaduses. Väikeriik peab ennast kaitsma. Väikeriikides on kodakondsuse saavutamine palju raskem kui suurriikides. Seega peab põhiseaduses andma selge lahenduse, kes on hääleõiguslik ja kes ei ole, kes saab valida ja olla valitud, kes mitte. Need on küsimused, mis me peame ise jugelt lahendama. Mõned arvavad, et me peame kogu aeg arvestama seda, mida näeb ja ütleb välismaa. 50 aastat ei öelnud välismaa peaaegu mitte midagi ja vaevalt tal nüüdki on õigust meile midagi öelda. Ei tohi kuidagi ära unustada, et meie praegune olukord on eriline, ainulaadne, ja sellelt pinnaselt, mis meil praegu on, me hakkame kehtestama oma reegleid. Aga põhireegel olgu äärmiselt lihtne: teha kõik vajalik eesti rahvuse säilimiseks. Praegu on täiesti selge, et meile ei ole kodakondsus enam mitte mingi juriidiline küsimus, vaid puhtalt poliitiline. Põhiseaduses peaks olema ka fikseeritud - ilmselt kodanike õiguste ja kohustuste peatükis, s.o. 2.peatükis -, millised on välismaalaste ja kodakondsuseta isikute õigused ja kohustused. See võiks olla nii, et neile on garanteeritud kõik

õigused nagu teistelegi kodanikele, välja arvatud hääletamisõigus, s.t. õigus valida ja olla valitud, ja teenimine sõjaväes. See oleks tähtis paragrahv, mis aitaks lahendada muulaste vastuseisu. Nullvariant ei kõlba kuhugi. See on vaid põhjendamatu hirm. Praegune rahvastiku koosseis ei taga eestlaste oma riigi püsimist, me jääme üsna pea vähemusse. Asjad on nii, nagu nad on, see on Nõukogude Liidu kommunistliku režiimi pikaajalise teene, pikaajalise poliitika tagajärg. Oleks nii veel veidi edasiläinud, siis oleksid venelased saanud rõõmsalt hüüda: "See kõik on Venemaa, millega mingitel tshugnaadel, s.t. eestlastel ei ole midagi pistmist."

Teil, lugupeetud Põhiseadusliku Assamblee liikmed, ei tohiks olla saladuseks IV Genfi konventsiooni 4. punkt, mis keelab okupeerival riigil muuta demograafilist struktuuri okupeeritava territooriumil. Seepärast on minul veendumus, et Eesti kodakondsus saadakse ainult Eesti kodaniku lapsena sünni teel. Edasi, Eesti kodakondsust võidakse anda ka isikuile, kes oskavad eesti keelt, tunnevad eesti ajalugu ja kultuuri, annavad lojaalsusvande, loobuvad kõikidest teistest kodakondsustest ja ei nõua kodakondsust oma perekonna teistele liikmetele, kes ei vasta Eesti kodanikele esitatavatele nõuetele. Ajatsensus on iseendast mõistetav tingimus, kusjuures stardipauk muulastele kõlas Eesti Vabariigi taasiseseisvumise momendist. Arvesse ei tule okupatsiooni periood aastail 1940-1991 sündinute kohta ega vanus. Vaat nii on lood kodakondsusega.

Ajateenistuses olevaid isikuid ei tohi jätta valimisõigusest ilma, nagu seda teevad härrad Talvik ja Kaljuvee ning härra Raidla juhitud töögrupp. Eesti Vabariigi armees, meid kaitsvas armees peab igaühel olema valimisõigus. Kahtlen ka selles, et kõik kinnipidamisasutustes viibijad jäetakse valimisõigusest ilma. Nii on see härradel Talvikul ja Kaljuveel ning härra Raidla juhitud töögrupi eelnõus. Fakt on see, et kodanikel, kes on seaduslikus korras tunnustatud vaimuhaigeks või teovõimetuks, ei ole hääletusõigust. Sama peatüki §44 onka olulise tähtsusega. Rahvahääletuse korras on 50 000 hääleõiguslikul kodanikul õigus

tõkestada seaduse vastuvõtmise, muutmise või kehtetuks tunnistamise küsimus. Sellekohane ettepanek esitatakse väljatöötatud seaduseelnõuna Riigikogule, kes paneb eelnõu rahvahääletusele. Kui rahvahääletusel seaduseelnõu poolt antud häälte arv ületab vastu antud häälte arvu, siis omandab see seadusjõu. See puudub nii härrade Talviku ja Kaljuvee kui ka härra Raidla juhitud töögrupi eelnõus. Olgugi et ka nemade on oma eelnõudes rõhutanud, et kõrgeimat riigivõimu teostab Eesti rahvas, järgivad nad sisuliselt seda põhimõtet vähe.

Neljas peatükk - "Vabariigi president". Seal tekitab vaidlusi, arvatavasti §48. Esimene lõige ütleb, et vabariigi president valitakse ametisse 5 aastaks. Võib-olla on seda Eesti rahvale palju. Ta tüdineb ära, tuleks arvesse siiski 4-aastane tähtaeg.

Lõige 2 ütleb, et presidendikandidaat peab olema vähemalt 45 aastat vana, nii oli see ka 1937. aasta põhiseaduses. Võidakse väita, et härra Savisaar ei saagi kandideerida. Tõsi, ei saa. Kuid põhiseadust ei tehta ühe konkreetse isiku jaoks, vaid kogu rahva jaoks. Presidendikandidaat peab olema olnud vahetpidamata Eesti kodakondsuses ja vähemalt 10 aasta kestel enne valimisi omanud elukohta Eesti Vabariigi territooriumil. Seda kohta tuleb küll parandada. Seda tuleb täiendada mõttega, et poliitvangid, kes viidi vägivallaga karistust kandma väljaspoole Eesti Vabariigi piire, tahaksid osaleda valimistel, s.t. valida ja olla valitud. Täiendus tuleb seega teha §-desse 39 ja 61. Sama paragrahvi kolmanda lõike loetellu, kes esitavad kandidaadi vabariigi presidendi kohale, tuleks kolmanda punktina teha arvatavasti täiendus, et see võimalus on ka 50 000 hääleõiguslikul kodanikul.

Viies peatükk - "Riigikogu". Pakun §-s 61 välja, et Riigikogus on 99 liiget. Arvan, et Eesti on natuke liige väike kahekojalise Riigikogu jaoks. Riigikogu valitakse 3 aastaks. Olen seisukohal, et 3 aastat on esialgu paras aeg, sest meil puudub elukutseliste poliitikute kaader. Mõni küll arvab, nagu oleks liiga väike, et siin üldse saaks tekkida elukutseliste poliitikute kaader, et tegemist saab ikkagi olema poolpoliitikutega. Arvan, et

see seisukoht ei ole päris täpne. Valitud asjaarmastajad tüdinevad, ja ongi pare, kui nad kiiremini vahetuvad ning ilma hakkavad tegema elukutselised parlamendi liikmed, see on iseenesest loomulik protsess. Hiljem võivad nad ilmselt seda 3 aastat ju muuta. Kahekojalist parlamenti Eesti ei vaja, kuna väikeriikides ei ole kahekojalised parlamendid moes. Kirja läks §62 näol ka mõte, et Riigikogu liikmed ei tohi töötada riigiametis.

Kuues peatükk - "Vabariigi valitsus". Mainiksin vaid §83 lõiget 2, kus on kirjas, et kui peaminsiter ei saa täita peaministri ülesandeid, siis täidab neid vabariigi vanim valitsuse liige. Nii oli ka kirjas 1937. aasta põhiseaduses. On avaldatud arvamust, et kui vabariigi valitsuse vanim liige on loll, mis siis saab. Nii ei saa arutleda, vabariigi valitsuses ei tohi olla lolle ministreid.

Seitsmes peatükk on "Riigikontroll", kaheksas "Kohus", üheksas "Kohalik omavalitsus", kümnes "Riigikaitse" ja üheteistkümmes "Põhiseaduse muutmine". Mõtlesin pikalt, et kas panna eraldi peatükina ka eelarve, nagu see on 1937. aasta põhiseaduses, kuid siis loobusin ning panin eelarve vabariigi valitsust käsitlevasse peatükki. §79 p. 2 ütleb, et valitsus juhib vabariigi majanduselu ja koostab riigieelarve ning esitab selle Riigikogule kinnitamiseks hiljemalt 70 päeva enne eelarveaasta algust. Härra Raidla juhitud töögrupi eelnõus on olemas 11. peatükina "Rahandus ja riigieelarve" ning arvatavasti on see ka hea. Kuid siiski arvan, et kogu see riigieelarve kinnitamise jant väärrib siiski eraldi seadust.

Kohtute puhul olen kindlal postisioonil, et meil ei pea olema mitte Eesti Vabariigi Ülemkohus, vaid ikkagi Eesti Vabariigi Riigikohus. Praegusel kujul peab prokuratuur kaduma. §96 kohaselt täidavad riiliku süüdistaja ülesandeid kohtuministri järelevalve ja juhatuse all Riigikohus ning alamastme prokurörid ja abiprokurörid.

Üks õrnemaid kohti on alati riigikeskorganite ja kohalike omavalitsuste suhted. Tavaliselt on need suhted põhiseadustes küllalt vähe fikseeritud, et mitte end liigselt siduda. Püüdsin ka seda teed minna. Ja §106 ütleb, et riigi ja kohalike omavalitsuste

suhted realiseeruvad maksu- ja investitsioonipoliitika kaudu. Seega on jäetud omavalitsustele minu arust küllalt vabad, isegi võibolla liiga vabad käed.

Kaitsejõud nähakse minu eelnõus ette mitte teisele riigile kallaletungiks, vaid ikka oma riigi kaitseks. Mandrieestlased on võimelised vahest sõda kuulutama vaid mereriigile, nagus seda on Saaremaa ja Hiiumaa, rohkemaks jõudu ei ole. Kuid härra Raidla poolt juhitud töögrupp on küllalt sõjakas. §123 ütleb, et Riigikogu kuulutab vabariigi presidendi ettepanekul välja sõja.

Põhiseadust muuta on minu eelnõu kohaselt võimalik ka rahvaalgatuse korras 50 000 hääleõigusliku kodanikul, vt. §112 punkt c. Austame ikkagi rahvast, kuna tema on kõrgeima riigivõimu kandja.

Mõni sõna põhiseaduse keelest. Põhimõtteline küsimus, kas kasutada rahvusvahelisi termineid või püüda saada hakkama eesti keelega. Pooldan isiklikult vaid eesti keele kasutamist. Sel juhul peaks läbi minema härrade Kaalepi ja Runneli mõte, et presidendi asemel on meil riigivanem. Võib-olla oleks president siiski pare, sest riigivanemat on küllaltki halb tõlkida teistesse keeltesse. See tähendab loomulikult kogu eelnõu puhastamist rahvusvahelistest terminitest. Miks ma seda ei teinud? Minu eelnõu valmis mõne päevaga ja mul ei olnud ühtegi keelemeest käepärast. Härra Raidla töögrupis oli keelemeheks härra Hint, kuid meie seadusandlus ei tunna paraku väljendust "miski käesolevas paragrahvis ei takista seadusega ette nähtud erikonfiskeerimist". Ei julge öelda, et oleks kunagi näinud, et mõni seadus, selle üksikosa või paragrahv hakkaks peale sõnaga "miski". Kui lahtise taeva all koosoleku pidamise õigust võib piirata (vahepeal on sõnad ära), nagu öeldakse §32 2. lõige, siis ka kinnine hoov asub tavaliselt lahtise taeva all jne. Ma ütleksin siiski, et keelemehed peavad teksti keelelist õigsust uurima juristide juuresolekul ja nende juhatamise all.

Põhiseaduslik Assamblee peaks tõsiselt kaaluma ka rahvusliku julgeolekuga seonduvadi probleemide paigutamist põhiseadusesse, kuna see teema on väga aktuaalne ja vajab ilmselt

põhiseaduslikku lahendust.

Lõpetuseks tahan vee kord rõhutada, et Eesti Vabariigi põhiseadus peab olema presidentaalne, nagu on aluseks võetav 1937. aasta põhiseadus. Seda tingib eelkõige meie riigi majanduslik kaos. Me ei saa lubada seda anarhiat, mis oli 1920-ndatel aastatel. Demokraatia suureneb samas tempos, kuidas meie riik ja meie ise muutume tugevamaks. Täna tähelepanu eest.

Juhtataja : Aitäh, härra Leps, teile on ka mõned küsimused. Esimesena saab küsimuse esitamiseks sõna härra Hallaste. Palun. Härra Hallastet ei ole paraku saalis, teisena soovib küsimust esitada härra Lebedev.

Härra Lebedev, ma olen sunnitud tegema teile kõigepealt kaks märkust. Esimene on seotud sellega, et vastavalt Assamblee reglemendile on meie töökeel eesti keel. Ma loodan, et on võimalik tõlkida teie jutt eesti keelde ja sel teel siiski reglementi täita.

Teine märkus on seotud sellega, et te esitasite küsimuses mitmeid ettepanekuid ja seetõttu teie küsimused võtsid pikemalt aega, kui see oleks vajalik. Aitäh siiski küsimust esitamast. Palun tõlge eesti keelde.

Tõlge: Hr. Lebedevi küsimuste sisu seisnes selles, et hr. Lepsi esitatud eelnõus 2. ja 5. punktis, kus on räägitud keelest ja piiriküsimustest, tekkis temal kahtlus, kas seoses nende piiriküsimuste tõstatamisega ei ole tegemist territoriaalsete pretensioonidega Venemaale. Mis puudutas keelt, siis ta avaldas arvamust, et võib-olla sellisel juhul peaks võtma kasutusele ka mingisugused teised keeled, kas siis türgi või midagi taolist. Ma palun vabandust, ma ei saa nii pikka monoloogi tõlkida, on võimalik tõlkida ainult lausehaaval.

A.Leps: Kui lubate, ma vastan. Ma ei ole kursis Moskvas toimunud rahvusvahelise inimõiguste konverentsi materjalidega, kuna see vist alles lõppes. Kuid ma tahaksin ütelda siin seda, et nagu ajakirjanduses on juttu olnud, ei ole meie lugupeetud rahvussuhete minister esinenud selles küsimuses kõige korrektsemalt, ta vist on Peterburis. Nagu televiisoris eile või üleöö näha oli, on vene demokraadid vastupidisel seisukohal. Nad ütlevad niimoodi, et see

piiriküsimus on just Tartu rahulepinguga lahendatav. Mis puutub riigikeelde, et Eesti Vabariigi riigikeel on eesti keel, siis siin ei tohiks olla minu arvates mingisugust kahtlust. Kui me pöördume aga §34 juurde, siis on siin 1.lõikes öeldud niimoodi: "Võõrkeelte kasutamine kohtumenetluses ja riigiorganites määratakse kindlaks keeleseadusega." Teine lõige: "Vähemusrahvustest kodanikud piirkondades, kus elanike enamus on sellel vähemsurahvusel, võivad kasutada keeleseadusega ettenähtud alustel ja korras asjaajamisel on valitsusorganites oma emakeelt." Ükskõik, mis ma vastan.

Juhataja: Aitäh, hr. Leps. Küsimuse esitamiseks on sõna hr. Rätsepal. Palun.

J.Rätsep: Lugupeetud juhataja, lugupeetud eelnõu autor! Meie töö Assamblee komisjonides on praegusel etapil orienteeritud olemasolevate tekstide võrdlevale analüüsile. Paluksin teil, kui see on võimalik, öelda, milline Eesti Vabariigis kehtinud põhiseadus, Eesti Vabariigis avaldatud põhiseaduse eelnõu või vahepealselt avaldatud eelnõu Eesti Vabariigi põhiseaduse loomiseks oli teile kontseptuaalselt kõige lähedasem? Loogiline on, et miski oli töö aluseks.

A.Leps Töö aluseks oli, nagu ma siin ka oma väikeses sõnavõtus nimetasin, 1937. aasta põhiseadus. Esiteks sel põhimõttel, et kui võrrelda neid kolme 1920., 1930. ja 1937. aasta põhiseadust, siis on ta nendest kõige parem. Muidugi kõige häirivam moment on seal 2-kojaline parlament. See on ka küllalt selge. Konstantin Päts oli tark ja kaval jurist ning kindlustas küllaltki hästi oma positsioonil. See on meile vastuvõtmatu ja see on võib-olla kõige halvem koht. Ma usun, et lugupeetud Põhiseaduslik Assamblee ka 2-kojalise parlamendi mõtte kõrvale jätab. Natukene kritiseerivalt ütleksin vee, et võib-olla on seda teksti 1937.a. põhiseaduses kohati veidi liiga palju. Aga arvestage seda, et küllalt palju aega on möödunud ja ka eesti keel oli tollal veidi teistsugusem. Võib arvata, et ka õigusteadus kui selline on arenenud, mõningad põhimõtted on natukene muutunud ja kompaktsemaks läinud. Aga üldkokkuvõttes on see seadus minu väikese töö aluseks olnud. Ja ma ütlen seda, et 1937. aasta põhiseadus oma üldkujul on

väga hea põhiseadus. Tunduvalt parem, kui võrrelda seda 1930. aasta omaga, või 1920.aasta põhiseadusega, mida meil siin suures demokraatiatuhinas sai esile tõstetud, ja kui ma ei eksi, siis ma kirjutasin ka "Õhtulehes" sellest kiitvalt. Ma pean ütlema, et see tuhin on nüüd ilmselt mööda läinud või asi natukene reaalsemaks muutunud, juba tegelikuks eluks saanud. 1920.a. põhiseadus tundub siiski mulle rohkem kirjandusliku väljaandena. Kõik.

Juhataja Aitäh. Hr. Tartu, palun, teie küsimus.

E.Tartu: Lugupeetud juhataja, lugupeetud ettekandja! Minu küsimus käsitleb kõnesoleva eelnõu kahte paragrahvi, § 48 ja § 61. §-s 48 on öeldud, et vabariigi president valitakse ametisse, ja siis on loetelu, mille viimases lõigus on sõnad "... ja kes on vähemalt viimase 10 aasta kestel enne valimisi omanud elukohta Eesti Vabariigi territooriumil". §-s 61 räägitakse Riigikogu liikmete valimisest ja siin on samuti piirang: "... ja kes on vähemalt 5 aasta kestel enne valimisi omanud elukohta Eesti Vabariigi territooriumil". Ma palun seda selgitada. Praeguses sõnastuses näiteks mina ja teised vabadusvõitlejad, kes olid sunnitud eemal olema, ei saa kandideerida ei presidendiks ega Riigikogu liikmeks. Aitäh.

A.Leps: Oma ettekandes ma seda momenti ka mainisin. Seda kohta tuleb küll parandada, seda tuleb täiendada mõttega, et poliitvangid, keda vägivallaga viidi karistust kandma väljapoole Eesti Vabariigi piire, saaksid osaleda valimistel, see tähendab valida ja olla valitud. Täiendused tuleb teha ka §-desse 39 ja 61. § 39 ütleb, et hääleõiguslik on iga kodanik, kes on saanud 18 aastat vanaks ja olnud vahetpidamata vähemalt 3 aastat Eesti kodakondsuses. § 61-s tuleb ka need parandused teha, see on väga õige. Ma pean ütlema, et kahjuks juristid võib-olla ei näe alati kõiki nüansse ning mittejurist võib teinekord väga häid soovitusi anda ja väga häid parandusi teha. Sellisel kujul, nagu see mul kirjas on, see muidugi ei läht. Tuleb teha parandus, olgugi er 1937. aasta põhiseadus näeb ette niisuguseid tsensusi. Ma võin praegu natukene eksida, aga ma ütlen, et sel juhul, kui hakatakse võrdlema kõiki neid eelnõusid 1937.a. põhiseadusega, tuleb teha ka

siin parandus. Nii et vastus on selline: teil on täiesti õigus.

Juhataja: Hr. Korrovits, palun.

V. Korrovits: Lugupeetud hr. Leps! Mul on veel üks küsimus §48 kohta. Miks te ei arva, et president peaks olema sünnipärane Eesti kodanik? Ja teine küsimus. § 55 on kirjas, et presidendi ametikohustusi võib teatud tingimustel täita peaminister. Te rääkisite oma ettekandes aga valitsuse vanimast liikmest. Kumba te peate õigeks?

A. Leps: Ma püüan vastata. Mis puutub sünnipärasusse, siis ma mõtlesin selle üle, kuid millegipärast hakkasin kahtlema, kas sünnifakt on nii tähtis. Ta on võib-olla sündinud näiteks teises riigis ja kolmandal päeval asunud Eesti Vabariiki elama. Sünnifakt on iseenesest väga tähtis, sest ikkagi uus maailmakodanik on sündinud ilmale, aga kas ta võib siiski võtta ära võimaluse kandideerida nii tähtsatele kohtadele? Sellepärast ma siiski loobusin sünnipärasusest, olgugi et see on mulle küllaltki meelepärane.

Mis puutub § 55, siis ma ootasin, et niisugune küsimus tõstatatakse. Melähtume praegu sellest momendist, et paljudele võib-olla ei meeldi hr. Savisaar, öeldakse, et hr. Savisaar on niisugune peaminister ja niisuguste omandustega ja mis kõik puha. Kuid ma mõtlen, et on ikkagi tark selline võrdlus ära jätta ja vaadata asja isikut konkretiseerimata. Ja ma arvan, et niisugune võimalus võiks siiski jääda, et presidendi ülesandeid täidab teatud juhtudel peaminister. Teine moment puudutab §55 lõiget 2: kui vabariigi presidendi ametikoht vabaneb enne tähtaega või tema ametikohustuste täitmine on olnud takistatud üle 6 kuu, siis võidakse Riigikogu otsusega asuda uue presidendi valimisele. Te ütlete, et kui peaminister valitseb 6kuud, pool aastat, siis seda on liiga palju. Kõik võib olla, aga ette võib tulla ka näiteks haigus. President põeb näiteks vähki ja see vajab ravimist. Aga siiski tullakse võib-olla 5 kuuga toime ja ta saab oma tööülesandeid täita. Kas on õigus teda tagandada? Küsimus on keeruline.

Juhataja: Pr. Hänni, palun.

L. Hänni: Lugupeetud juhatus, austatud ettekandja! Minu küsimus

puudutab Riigikogu valimise põhimõtteid. Niisiis §61 teie eelnõus, 1920.a. põhiseadus määras, et Riigikogu valitakse proportsionaalsuse põhimõttel. 1937.a. põhiseadus asendas selle enamusevalimiste põhimõttega ja ka teie eelnõu sisaldab enamusevalimise põhimõtet. Kas see valik on tingitud sellest, et teie eelnõu aluseks oli 1937. aasta põhiseadus, või te leiaste, et enamusevalimised on Eesti ühiskonna jaoks optimaalsed nii praegu kui ka tulevikus? Aitäh.

A.Leps: Teate, seda küsimust tunnen ma veidi pahasti, julgen väita, 3. lõike järgi kehtestatakse Riigikogu valimise kord seadusega. Teate, ma ei ole nendes asjades nii tugev ja ei sa võib-olla ühest või teisest asjast väga hästi aru. Ütlen üht: See kord peab olema väga lihtne ja selge ka igale lollile.

Juhataja: Hr. Tupp, palun teie küsimus.

E.Tupp: Hr. eesistuja, hr. ettekandja! Loodan, et te ei pahanda, kui ma oma küsimuste illustreerimiseks kasutan ühte näidet. Sõjaseelse Eesti Vabariigi ajalehes oli üks selline karikatuur, kus kapten küsis reamehe käest: Noh, reamees Neps, kas valimas käisid?" - "Just nii, hr. kapten." - "Kas hääletasite majaanike poolt?" - "Just nii, hr. kapten." - "Aga äkki hääletasite üürnike poolt?" - "Just nii, hr. kapten, äkki hääletasin üürnike poolt."

Kuidas te selle näite pinnalt kommenteeriksite nüüd praegu seda, mis te ütlesite valimisõiguse andmise kohta kõigile kaasaja ajateenijatele?

A.Leps: Te tõite näiteks nüüd niisuguse karikatuurse juhuse. Tegelik elu ikkagi niimoodi ei ole. Arvestage seda, et ükskõik mis ähsit asja võib alati pilada, see on kunstnike ja teiste niisuguste meeste töö ja see on ka väga hea. Aga ma arvan niimoodi, et kui nendele inimestele, kes meid on kutsunud kaitsma, ei anta hääletamisluba või -õigust, siis me sellega ka vahest ütleme, ma ei taha tarvitada sõna "loll", et nad on rumalad. Nad ei põe ju vaimuhaigust, nad on toevõimelised, nad on tugevad, noored mehed, selge mõistusega. Milleks nad ei võiks valida?

Mis puutub nüüd ohvitserisse, Vene sõjaväkke või Nõukogude

armeesse, siis see on teada. Aga arvestage seda, et ennesõjaaegses Eesti armees või kaitseväes oli ka palju just Vene tsaariaegse koolitusega ohvitserid, ja nagu ma olen siin mõne mehe mälestusi lugenud, oli seal ka nende kohta väga ilusasti välja öeldud - derzi morda. Ühesõnaga, need ohvitserid olid saanud umbes samasuguse koolituse halvemas mõttes, kui nad on saanud Nõukogude armees. Nii et ma mõtlen, see probleem on väga tähtis ja me peame oma loodavast armeest mõtlema ikkagi väga head ja see on üks väga tähtis tingimus, et nendel oleks hääletamisõigus, kuna need noored inimesed, kes hakkavad seal teenima, ei satuks sellisesse olukorda, et nende peale võiksid ilusad tüdrukud või ka naabripoiss näidata, et ta teenib armees ilmselt sellepärast, et ta on natuke rumal. Kõik.

Juhataja: Hr. Hallaste, palun.

I. Hallaste: Austatud juhataja, lugupeetud ettekandja! Minu küsimuste aluseks ei ole mitte teie poolt esitatud seaduseelnõu, põhiseaduse eelnõu tekst, vaid teie ettekanne. Te väitsite oma ettekande alguses, et aluseks tuleb võtta 1937. aasta põhiseadus. Kas see tähendab, et te võtate oma esitatud eelnõu tagasi? Kui jah, siis kas ei oleks võinud seda lühemalt üteölda. Kui ei, siis mida tähendab teie arvates 1937. aasta põhiseaduse aluseks võtmine.

Ja teine küsimus. Kui 1937.a. põhiseadus täielikult kehtib, kas ei tähenda see, et Eesti Kongress, Ülemnõukogu ja Põhiseaduslik Assamblee peaksid kohe laiali minema, kuna nendest ei ole üleüldse juttu 1937.a. põhiseaduses. Kellel oleks õigus algatada meie olukorras 1937.a. põhiseaduse muutmist ja kellel oleks õigus välja kuulutada Riigikogu, tähendab Riigivolikogu valimised ja moodustada Riiginõukogu? Aitäh.

A. Leps: Mis puutub küsimuse esimesse poolde, siis ma ütleksin niimoodi, et ma väljendasin ennast küllalt selgelt ja ütlesin, et kõiki neid eelnõusid tuleb vaadata praegu kui abimaterjale, et uuendada 1937.a. põhiseaduse neid kohti, mida on vaja uuendada.

Nii. Mis puutub teise poolde või teise küsimusse. Küsimus on muidugi keeruline. Ja esiteks me võime arutada niimoodi, et milleks kõik see tamp siin praegu ja milleks üldse siin see

Põhiseaduslik Assamblee? Kui me oleme õigusliku järjepidevuse alusel taas kehtestanud Eesti Vabariigi, et siis peaks automaatselt kakehtima Eestimaa 1937.a. Eesti Vabariigi põhiseadus. Nii. Nüüd on siin üks niisugune moment, et ta võib olla nii, aga ta võib ka mitte niimoodi olla. Näiteks võtame 1935. aastal kehtima hakanud kriminaalseadustiku. See kriminaalseadustik kehtib ka praegu. Jah. Siin on raskused. Ma arvan siiski, et me peaksime leidma siin kompromissvariandi. Põhiseaduslik Assamblee on täiesti vajalik, kes lahendabki need küsimused, ning viib 1937.a. põhiseaduse praeguse reaalse eluga kooskõlla.

Nii. Mis puutub Riigikogu valimistesse, siis küsimus on jällegi küllalt keeruline. Esiteks peab olema valimisseadus. Kes on võimeline selle valimisseaduse välja töötama? Ma arvan, et selleks peaks siiski olema Ülemnõukogu, praegune Ülemnõukogu. Mulle tundub, et neid volitusi Põhiseaduslikule Assambleele siiski anda ei sa, kuna see oleks tema volituste laiendamine. Mis puutub Eesti Komiteesse, siis ma arvan, et ka Eesti Komiteel ei ole selleks õigus. Arvatavasti peaks selle välja töötama või vähemalt vastu võtma. Aga see on ainult minu arvamus. Võib ka teistmoodi olla. Kõik .

Juhataja: Sõna küsimise esitamiseks on hr. Käbinil.

T.Käbin: Lugupeetud hr. juhataja, lugupeetud ettekandja! Mul on kaks küsimust. Esimene kattub tegelikult hr. Tupi küsimusega sõjaväelaste osavõtu kohta valimistest. See pikk vastus mind külla ei veennud ja minu meelest põhiprobleem on selles, kas sõjavägi peab osalema poliitikas või ta ei tohiseda teha, ja sellele ma paluksiki vastust, kas peab või ei pea.

Ja teine küsimus. Eelnõu teine artikkel ütleb, et Eesti Vabariigi territoorium on tervik, ja lisab et selle piir on kindlaks määratud Tartu rahulepinguga. Kuidas on võimalik terviklik eksisteerimine, mille piirist on määratletud vaid osa. Teatavasti on meil ka piir Lätiga, on ka merepiir. Täna.

A.Leps: Esimesele küsimusele ma vastan väga lihtsalt ja lakooniliselt, et peab osalema.

Mis puutub teise küsimusse, siis jaa. Lätiga on siin

meil piir natukene kõikunud. Me võisime kakirjutada sisse piirid 1920.a. 2.veebruari kuni 1940. aastani välja. See on põhimõte, kuid kuidas tegelikult asi kõik kujuneb reaalsuses, on ise küsimus. Ma ei sooviks seda teemat nagu jätkata, aga võib-olla tõesti tuleks Eesti Vabariigi periood siia sisse kirjutada, et alates 2. veebruarist ja siis selle suure pöördeni välja. Kõik.

Juhataja: Hr. Uluots, palun.

Ü. Uluots: Väga austatud hr. Leps! Me teame, et 1938.a. põhiseadus tugineb suurel määral presidendi erioigusele. Milline on teie suhtumine presidendi erioigustesse?

A.Leps: Ma vastaksin nii. Presidendil peab oma erioigus olema. Ei ole pärsi selge, milles seepeab täpselt väljenduma. President aga selleks ongi president, et tal on ka midagi oma. No peale selle, et ta presidendi kantselei määrab kohale. Ma arvan, tal peaksid olema mingisugused funktsioonid, mis temast nagu teeksidki just presidendi ja ütleme, need ongi siis tema erioigused. Millised need täpselt peaksid olema, ei oskagi täpselt öelda, seda te peaksite kaaluma, aga arvan, et erioigus peaks olema.

Juhataja: Hr. Leisson, palun teie küsimus.

E.Leisson: Lugupeetud härra eesistuja, lubage ettekandjale esitada üks küsimus. Miks te ei esitanud parandusettepanekuid jutistide eelnõule, mida me eelmistel istungitel oleme ära kuulanud, vaid otsustasite välja tulla iseseisva põhiseaduse projektiga. See on esimene küsimus.

Teatavasti ka õigusteaduses kehtib järjepidevuse printsiip, alates Hammurabiseadusest, Rooma seadusest kuni käesoleva ajani välja. Teie ajaarvamine algab 1920. aastaga. Aga see on neljakohaline arv ja enne seda toimus maailmas nii mõndagi. Te väidate, et okupatsioon ei muutnud mitte midagi. Võib nõustuda selles osas, et Eesti NSV valitsus oli kõike muud kui valitsus ja Ülemnõukoguga oli sama saatus. Aga töötamise eest selle Eesti NSV heaks ja kasuks makstakse tänapäevani pensioni ja kasutatakse privileege. Kuidas te seda seletate, just nimelt kodakondsuse järjepidevuse taustal ja alusel. Kui me lähtume rahvusvaheliselt

tunnustatud riiklusest, siis mina eelistaksin olla Kuramaa hertsogiriigi kodanik, ja kuna keegi Kuramaa hertsogi lähedastest ei ole pretendeerinud sellele hertsogitoolile, siis ma võiksin seda teha, sest Kuramaa Hertsogiriik hävis Poola ja Rootsi kuningate vandenõu tulemusena ja ma ei näe ei de jure ega de facto vahet MRP ega Rootsi-Poola agressiooni vahel. Kas te respekteerite seda seisukohta või siis millele baseerub teie poolt pakutud järjepidevus.

Juhataja: Härra Leps, enne kui te vastate, lubage veel üks märkus. Härra Leisson, lugupeetud kolleegid. Tuletan meelde, et reglemendis lubatakse kohalt sõna võtta ka küsimuse esitamiseks kuni kaheks minutiks. Antud juhul ületas austatud kolleeg seda ajapiiri. Tein palve on veel, millele täna kord juba olen juhtinud tähelepanu. Küsimuste esitamise ajal palun esitada küsimus. See et sõna antakse küsimuse esitamiseks, ei anna õigust sõnavõtuks. Palun kõigil Assmablee liikmetel reglementi täita. Härra Leps, palun.

H.Leps: Esimesele küsimusele ma vastan nii. Ega mina ei pidanudki täna siin seisma. Ma räägin seda, et minu põhiseaduse eelnõu oli härra Raidla ja Co vastu suunatud, kui nad Pärnus töötasid välja Eesti Vabariigi ajutist põhiseadust. Ma esitasin põhiseaduse eelnõu 23.augustil, selle aja jooksul on küll poliitikas ja ka meie mõtlemisviisis olnud nihkeid ja muutusi ning sellepärast ta ongi selline, nagu on, aga mis ei tähenda, et ta oleks 1937.aasta põhiseaduse parandusettepanek.

Mis puutub teise küsimusse, siis, lugupeetud härra Leisson, ma ei saanud teie küsimusest päris hästi aru. Kas te kordate seda uuesti või... asi oli igatahes väga segane.

Juhataja: Aitäh. Kas kolleeg Leisson peab vajalikuks oma küsimust korrata või ei ole selleks põhjust. Aitäh. Härra Arjukese, palun.

R.Arjukese: Härra eesistuja, härra ettekandja! Mul on üks küsimus kohaliku omavalitsuse valimisõiguse kohta. Kas siin on jäetud valimisseaduse hooleks tsensused, mis puudutavad valimistel kandideerimiseks näiteks paiksustsensust või hääleõigust. On need siit lihtsalt väljas?

H.Leps: Ma püüan vastata. Ma ütleksin niimoodi, et siin on see küsimus küllalt terav. Härra Raidla töögrupis oli mindud nullvariandi peale. Ma kahtlesin ja ma kirjutasin lihtsalt sisse, et vastavates piirkondades valitakse püsivtöötajaid hääleõpiguslike kodanike poolt. Et ilmselt tuleks ikkagi need alused määrata veel seadusega või siis konkreetselt välja kirjutada. Tekib muidugi raskusi, eriti Kirde-Eestiga. See küsimus on puht poliitiline. Juristil on siin väga raske midagi öelda. Ma ütlen teile nii, et ma jätsin siin otsad lahti ning see on nüüd teie suva, kuidas te kavatsete sellega ümber käia. Mis puudutab nüüd pärsi nullvarianti, siis sellega muidugi nõustuda ei saa. Mingisugused kitsendused peavad olema, nii ma ütleksin.

Ü.Seppa: Austatud eesistuja, austatud ettekandja! Ma palun luba esitada ettekandjale järgmine küsimus. Kas te mõtlete § 55 all, kus te räägite presidendi ametikoha täitmisest siis, kui president ei suuda oma ülesandeid täita, tem ülesannete täitmine on takistatud, peaministrit. Kas te olete selle mõtte siia sisse pannud ka sesoses okupatsiooni tingimustega, et garanteerida riigi säilimise ka okupatsioonis.

A.Leps: Jah, kindlasti.

Juhataja: Härra Järlik, palun.

R.Järlik: Austatud juhataja, austatud ettekandja! Meie siin saalis peame võtma tööaluseks 1937. aastal väljatöötatud põhiseaduse või võime võtta tööaluseks ka mõne eelnõu, milles on aluseks võetud 1937. aasta põhiseadus, nagu see on teie eelnõus ühe alusena mainitud. Ilmselt on see olnud aluseks ka härra Raidla eelnõule. Kas see on põhimõtteliselt üks ja seesama: võtta aluseks 1937. aasta oma või eelnõu, milles 1937. aasta oma on aluseks võetud.

A.Leps: Ma mõtlen nii, et ei ole üks ja sama. Aluseks tuleb võtta 1937. aasta põhiseadus. Ja mispärast? Sellepärast et see on tolle aja tingimustes tehtud, on juriidiliselt kehtiv. See on tehtud nende inimeste, nende juristide või mittejuristide poolt nendele inimestele, kes tol ajal elasid Eesti Vabariigis. Mis puutub praegustesse eelnõudesse, siis on siin see hing midagi muud

H.Leps: Ma püüan vastata. Ma ütleksin niimoodi, et siin on see küsimus küllalt terav. Härra Raidla töögrupis oli mindud nullvariandi peale. Ma kahtlesin ja ma kirjutasin lihtsalt sisse, et vastavates piirkondades valitakse püsivtöötajaid hääleõpiguslike kodanike poolt. Et ilmselt tuleks ikkagi need alused määrata veel seadusega või siis konkreetselt välja kirjutada. Tekib muidugi raskusi, eriti Kirde-Eestiga. See küsimus on puht poliitiline. Juristil on siin väga raske midagi öelda. Ma ütlen teile nii, et ma jätsin siin otsad lahti ning see on nüüd teie suva, kuidas te kavatsete sellega ümber käia. Mis puudutab nüüd pärsi nullvarianti, siis sellega muidugi nõustuda ei saa. Mingisugused kitsendused peavad olema, nii ma ütleksin.

Ü.Seppa: Austatud eesistuja, austatud ettekandja! Ma palun luba esitada ettekandjale järgmine küsimus. Kas te mõtlete § 55 all, kus te räägite presidendi ametikoha täitmisest siis, kui president ei suuda oma ülesandeid täita, tem ülesannete täitmine on takistatud, peaministrit. Kas te olete selle mõtte siia sisse pannud ka sesoses okuatsiooniga tingimustega, et garanteerida riigi säilimise ka okuatsioonis.

A.Leps: Jah, kindlasti.

Juhataja: Härra Järlik, palun.

R.Järlik: Austatud juhataja, austatud ettekandja! Meie siin saalis peame võtma tööaluseks 1937. aastal väljatöötatud põhiseaduse või võime võtta tööaluseks ka mõne eelnõu, milles on aluseks võetud 1937. aasta põhiseadus, nagu see on teie eelnõus ühe alusena mainitud. Ilmselt on see olnud aluseks ka härra Raidla eelnõule. Kas see on põhimõtteliselt üks ja seesama: võtta aluseks 1937. aasta oma või eelnõu, milles 1937. aasta oma on aluseks võetud.

A.Leps: Ma mõtlen nii, et ei ole üks ja sama. Aluseks tuleb võtta 1937. aasta põhiseadus. Ja mispärast? Sellepärast et see on tolle aja tingimustes tehtud, on juriidiliselt kehtiv. See on tehtud nende inimeste, nende juristide või mittejuristide poolt nendele inimestele, kes tol ajal elasid Eesti Vabariigis. Mis puutub praegustesse eelnõudesse, siis on siin see hing midagi muud

ja et see hing jääks ikka 1937. aasta pinnale, sellepärast ongi vaja võtta ta aluseks.

Juhataja: Suur tänu, härra Leps. Küsimusi rohkem ei ole. Assamblee jätkab teie poolt esitatud projekti arutamist nädala pärast, kui kõik Assamblee liikmed ja toimkonnad on jõudnud sellega põhjalikult tutvuda. Nädala pärast järgnevad toimkondade kaasettekanded samas küsimuses. Kõigil Assamblee liikmetel on võimalus sõna võtta. Täna teid veel kord. Kohtume nädala pärast.

Enne, kui me läheme vaheajale, on kolm teadet. Palun tähelepanu! Assamblee liikmetele jagati nädal tagasi kalenderplaani projekt. Juhatus palus, et selle projekti kohta esitataks omapoolseid märkusi ja ettepanekuid. Juhatusel ei ole ei toimkondadelt ega Assamblee liikmetelt märkusi ja ettepanekuid laekunud. Kui neid siiski peaks olema, palun need esitada kirjalikult juhatusel, et oleks võimalik aega kokku hoida teises päevakorrapunktis.

Teiseks. Eile juhatusel koosolekul otsustati, et Assamblee liikmeile planeeritud päevaraha jagatakse kohalolnud Assamblee liikmete vahel ja seega päevaraha 50 rbl. on vaid arvestuslik suurus. Tegelik päevaraha kujuneb umbes poole võrra suuremaks, kui Assamblee tööst osavõtt jääb samale tasemele, nagu see seni on olnud. Palun tähelepanu!

Kolmas, viimane teade. Kes soovivad laupäeval, homme, lõunastada Rataskaevu hotellis, palun end registreerida pr. Anu Laido juures. Ma palun, et seda tehtaks enne lõunavaheaega! Täna teid. Vaheaeg 20 minutit. Kohtume 25 minutit enne ühte.

V a h e a e g

Juhataja: Lugupeetud Põhiseadusliku Assamblee liikmed, palun võtke istet. Vaheaeg on lõppenud.

Kohaloleku kontroll. Kohal on 31 liiget. Päevakorra punktis 1.2. saab ettekandeks sõna härra Jüri Adams. Härra Jüri Adamsiga oli juhatusel selline kokkulepe, et tema ettekanne koosneb kahest osast. Esimese osa 45 minutit me kuulame ära täna ja teise

osa nädala pärast. Härra Adams, palun.

J.Adams: Head kolleegid, ma arvan, et minu ettekanne ja loodan ka, et teie küsimused minule saavad olema veidi erinevad, kui olid härra Lepsi puhul. Põhjus on selles, et ma oletan, et enamik teist ei ole enne seda eelnõu veel läbi lugenud. Järelikult pole mul mõtet seda kommenteerida üksikute paragrahvide kaupa. Ma saan praegu ainult anda ülevaate, mis olid motiivid selle koostamisel. Muidugi vastan heameelega küsimustele üksikute paragrahvide kohta, kuid ma arvan, et selline selgitus praegu oleks kõige olulisem, siis arvatavasti te jõuate täna või homme sellega üksikasjalikult tutvuda.

Niisiis. Kõigepealt, miks üldse esitati veel üks eelnõu. Seletus oleks järgmine: Momendiks esitatud eelnõud, nimelt härra Raidla töögrupi poolt koostatud ja Ando Lepsi poolt koostatud, samuti ametlikult 1938. aasta põhiseadus on küllaltki ühekülgne valik ja selleks et valikut suurendada pidasime vajalikuks koostada oma grupiga ühe põhiseaduse projekti. See projekt, nagu te märkate, lähtub kindlasti Eesti põhiseaduste järjepidevusest. Seda kindlasti struktuuri osas, ta jäljendab nii 1938. aasta põhiseaduse struktuuri kui ka siin esitatud varem kahe eelnõu struktuuri, samuti on järjepidevus kasutatavas mõistes, kasutatavas ülesehituses. Ja ma ütleksin, et põhiseaduse tüübi ja sihi asetuses on kindlasti järjepidevus olemas. Eestis on nüüd juba välja kujunenud põhiseaduste traditsioon, mis võib-olla ei ole kõige õnnestunum, aga ütleme, et see on meie oma, see on meie pärisoma ja meil ei ole õigust kaugele minna. Selline ülesehitus, nagu on Eesti põhiseaduste esitatud projektidel, ei ole minu arvates kõige loogilisem. Küsimus tekib põhiliselt peatükkidesse jaotamisel. Osa peatükke on äärmiselt mahukad. Üks selline peatükk on olnud traditsiooniliselt "Kodanike õigused ja kohustused". Assamblee võiks kaaluda selle peatüki lõhkumist. Samal ajal on mitmesuguseid teisi peatükke, mis on äärmiselt lühidad. Ka minu poolt esitatud eelnõus on esitatud peatükk "Välislepingud", mis on äärmiselt lühike ja mis on mõeldav teistega ühendada. Praeguses

projektis on põhiseadus jagatud 15-ks peatükiks, see on üks peatükk rohkem, kui on 1938. aasta põhiseaduses, kuid niisama palju, kui oli härra Raidla töögrupil. Nende puhul tekivad kaks probleemi. Üks neist on peatükkide järjestamise küsimus. Ma ei pea oluliseks muuta siin Eestis väljakujunenud traditsiooni, kui see ei anna meile mingisugust olulist paremust. Milline võiks olla oluline paremus. Me võiksime saada ideaalina sellise põhiseaduse ülesehituse, et ei oleks tagasiviitamisi, s.t. et ühegi põhiseadusesse sissetoodud mõiste selgitamiseks ei oleks vaja minna tagasi. Ma kardan küll, et selline ideaal on arvatavasti saavutamatu. Kui me sellega lepime, et seda ei saavuta, siis tekib teine probleem. Nimelt mitmed sätted, eriti mis puutuvad riigivõimu ülesehitusse, kuuluvad korraga loogiliselt kahte erinevasse peatükki. Näiteks "Valitsuse" juurde ja "Riigikogu" juurde.

Kas on mõtet dubleerida. Need küsimused ei ole selles projektis järjekindlalt lahendatud. Ainukene erinevus on see, et ühes institutsioonile pühendatud peatükis on jäetud ära paragrahv, kus on loetletud üles selle institutsiooni põhiülesanded. Need loetelud pole kunagi olnud ammendavad, nad ei saagi seda olla. Nad ikka lõpevad viimase punktiga, et ja veel teised küsimused. Nii et see on võib-olla niisugune oluline erinevus.

Siis järgmine probleem, mis põhiseaduse eelnõu kirjutamisel kujuneb välja, on tema sätete detailiseerimise aste, kuivõrd üldine peab olema põhiseadus või kuivõrd üksikasjaliselt lahti kirjutatud. Ma püstitaksin hüpoteesi, et Eesti esimene põhiseadus oli ilmselt liiga vähe detailiseeritud ja 1937. aasta põhiseadus oli ilmselt liigselt detailiseeritud. Nii et selle kuldse kesktee leidmine on väga oluline praktiline tähendus, see määrab põhiseaduse elu ja ea. Kui me kirjutame põhiseaduse, mis on väga detailne, siis tekib õige pea vajadus muuta üksikuid kohti. Me peame pöörama tähelepanu põhiseaduse muutmise küsimustele. Maailma ajalugu on näidanud, et muutmatult püsivad kauem sellised põhiseadused, mille detailiseerituse aste, muidugi kui tingimused on võrdsed, on võimalikult väike.

Nüüd eeskujudest. Eeskujudeks on kahtlemata kõik Eestis

kehtinud põhiseadused. Eeskujudena on kasutatud nii härra Raidla töögrupi põhiseadust kui ka härra Lepsi projekti. On otsitud eeskujusid mitte anglosaksi maadest, mitte läänepoolkera maadest, vaid meile palju lähemalt ja seda teadlikult. Minu arvates meie praegusaja juhtivad inimesed, juristid tunnevad anglosaksi õigusteooriat ilmselt paremini kui nende riikide õigustraditsioone ning põhiseaduste koostamise võimalusi, mis on meile kultuuriliselt lähedasemad. Praeguse projekti aluseks on võetud Saksamaa praegu kehtiv põhiseadus, samuti Austria oma. Püütud on võimaluse piirides arvestada ka teisi Kesk-Euroopa maid ja Skandinaavia maid. See on tehtud teadlikult ja põhjus on selles, et need maad on kõigepealt meile kultuuriliselt lähedal, need ühiskonnad ja sealsete inimeste mõtlemine on meile psühhiliselt lähedane. Mina arvan, et põhimõtteliselt on õige pöörata suuremat tähelepanu nende kogemustele. Teine asi, need on ühiskonnad, mis on XX sajandil üle elanud samalaadseid vapustusi nagu meiegi. On olnud sõjad. On olnud okupatsioonid, on olnud diktatuurid. Nende maade juristid ja filosoofid on murdnud pead aastakümneid, kuidas tulevikus selliseid probleeme vältida.

Nüüd siin härra Leps oma ettekandes rääkis lähtumisest 1937. aasta põhiseadusest. Jah, ma olen sellega päri niipalju, kui võrd see on meie poliitilise kultuuri osa, kuid ma juhiksin tähelepanu väga olulistele asjadele. Nimelt kõigepealt siiski on möödunud üle 50 aasta, vaheldunud on põlvkonnad, meil on absoluutselt erinevad kogemused, võrreldes nende inimestega, kes 1937. aastal tegid põhiseadust, ja ülesanded, mis seisnevad meie ühiskonna ja riigi ees lähematel aastakümnetel, on kindlasti defineeritavad väga erinevalt sellest, kuidas seda kujutati ette 1937. aasta põhiseaduses. Selles eelnõus on rõhuasetus rohkem praegusel Eestil, tema poliitilisel kultuuril või kultuuritusel, ükskõik kuidas me tahame seda nimetada. Põhiseaduse tüüpe on maailmas kahtlemata erinevaid, laias laastus võib neid jagada kolme ossa. On põhiseaduse tüübid, mis on üles ehitatud üksikisikute õiguste põhimõtetele. Seda tüüpi on kindlasti kõige järjekindlamalt järgitud Ameerika Ühendriikide oma, teine tüüp on põhiseadused, mis

on üles ehitatud riigi kasu silmas pidades, seda olid ka kõik nõukogude tüüpi põhiseadused. Ja minu suureks kurvastuseks ka suurel määral 1937. aasta põhiseadus. Antud projektis on lähtutud jälle kuldse kesktee põhimõttest. Nimelt põhiseadust on püütud teadlikult teha mitte niivõrd riigikeskseks, kuiivõrd ühiskonnakeskseks. Ja selles mõttes on liigutud tagasi 1920. aasta põhiseaduse vaimu juurde.

Kui nüüd minna üksikute peatükkide juurde, siis erinevamalt on üles ehitatud kõige olulisem peatükk või ütleksime, teistest eristub õiguste ja kohustuste küsimus. Ja seda märkab juba pealkirjastki. On loobutud traditsioonilisest pealkirjast "Kodanike õigused ja kodanike kohustused". On jäetud ära sõna kodanikud. Siin on püütud peatükk üles ehitada inimõigustele. Ja niivõrd palju, kuiivõrd on lisaõigusi või lisakohustusi, võrreldes üldiste inimõigustega, on püütud välja tuua selle peatüki lõpuosas. Selle peatüki lahenditele on konkreetseks eeskujuks praegu kehtiv Saksamaa põhiseadus. Teiseks on põhiseaduse tekst püütud teha selline, et seda saaks kasutada seaduse tekstina igas kohtus. Kuigi härra Raidla väitis, et tema töögrupi puhul on sama siht, siis projekt seda küll ei näita. Ma tahaksin väita, et Raidla projekt selliseks ülesandeks ei kõlba, kuid minu töögrupi poolt esitatud tekst on sellele tunduvalt lähemal, vähemalt on taotletud seda. Vähemalt avaldub see taotlus selles, et on loobutud kõikidest formuleeringutest, mis on meil pärandiks Nõukogude seadusloomest, kus öeldakse, et midagi garanteeritakse või midagi tagatakse või et see garanteerija on siis vastavalt täpsemas sõnastuses riik või tagaja. On püütud asendada kõik need konstruktsioonid sõnastusega, et kellelgi on õigus või kellelgi on kohustus. Selline sõnastus võib-olla natuke harjumatu, kuid see teeb vastava projekti kasutatavaks kohtutes juhul, kui me läheme sellele teele, et me seadustame või põhiseaduses anname võimaluse kasutada näiteks kas või inimeste õiguste ja kohustuste kohtuotsuse langetamisel otseselt põhiseaduse teksti.

Nüüd, kui me läheme põhiseaduse teise osa juurde, mis puudutab riigivõimu ülesehitamist, siis selles projektis ei ole

lähtutud ... riigivõimude tasakaalu teooriast, mis on eriti omane anglosaksi õigusele. Et see neil praegu domineerib, sellest on Eestis väga palju räägitud, seda enam, et see ei ole kuigi edukalt kuskil maailmas realiseerunud. Antud projektis on lähtutud Euroopa riikides palju rohkem levinud teooriast, nimelt võimude tasakaalustamisest nende omavahelise seostamise teel. St. ühe võimu teostamine on pandud seosesse teise võimu teostamisega. Erandiks siin on muidugi kohtuvõim.

Nüüd härra Leps siin oma ettekandes rääkis korduvalt 1920. aastatel Eestis valitsenud anarhiast. Selle põhiseaduse projekti koostajad eilähtu sellisest ajaloo hinnangust, nad ei näe 1920. aastates anarhiat, pigem nad näevad haruldaselt paindlikku võimalust korraldada riigivõimu selliselt, et napilt rohkem kui 10 aastaga lahendati erakordselt suured riigiehituslikud ülesanded, kaasa arvatud maareformi suur elluviimine. Ja siin teine lähtepunkt samast laadist on, et pannakse küsimuse alla, kas Eestis oli üldse 1920. aastatel põhiseaduslik kriis. Vastuväitena tahaks väita, et kriis oli kahtlemata, kuid kriis ei olnud mitte niivõrd põhiseaduses, kriis oli ühiskonna poliitiline kriis, võib-olla veel rohkem ühiskonna poliitilise kultuuri kriis. Ja ilmselt need kriisinähted, mis olid tookord, ei ole kadunud selle 50 aastaga, või kriisi eeldused. Pigem on asi süvenenud ja sellest lähtudes on nüüd püütud leida kuldne kesktee kahe Eesti põhiseaduse vahel, 1920. aasta ja 1938. aasta põhiseaduse vahel. kontseptsiooniline alus on selline, et ajades poliitilise kriisi põhiseaduse süüks, jõudis Eesti riigiõiguslik mõte teise äärmusesse Eesti Vabariigi lõpuks, mis väljendus viimase põhiseaduse koostamisel. Siin on püütud leida riigivõimu tasakaalustamisel kesktee. Kesktee on siis püütud lahendada kahel meetodil. Kõigepealt sisse viies riigivanema või presidendi institutsiooni ja teiseks, võimaldades ennetähtaegseid esinduskogu, parlamendi laialisaatmist. Kuidas on need siis lahendatud. Kõigepealt peatuks niisugusel küsimusel, miks on siin jäetud ühekojalise esinduskogu, parlamendi juurde. Põhjusi on kaks. Neid on siin saalis arvatavasti ka nimetatud. Üks nendest seisneb selles, et kahekojalised parlamendid on üldiselt suurtes

föderalistlikes riikides, milline Eesti kindlasti ei ole. Teisest küljest kahekojalised parlamendid on enamasti tekkinud riikidesse mingisuguse poliitilise võitluse tagajärjel, kus on saavutatud vastav poliitiline kompromiss. Kõigepealt me peaksime küsima, kas meil on Eestis praegu selline olukord? Mina vastaksin sellele eitavalt. On ka veel formaalne vastuväide, nimelt keegi ei ole praegu suutnud näidata teise koja moodustamise või valimise piisavalt põhjendatud mehhanismi.

Nüüd riigivanema institutsiooni sisse viies ei ole see see, mis oli 1938. aasta põhiseaduses, vaid siin on võetud eeskujuks Kesk-Euroopas levinud riigivanema institutsioon, mis on piiratud võimuga president. Ta oleks valitav. On pakutud 2 varianti. Neid variante on mõeldav ka rohkem. On pakutud ka üldrahvalik valimine, kui seda peetakse vajalikuks. Ta valitaks kindlaks ametiperioodiks, mis ei kattu aastate arvult parlamendi töökestusega, sest et tema põhifunktsioon on riigielu korraldamine üleminekuperioodil või kriisi perioodidel, tähendab, kui vahetub parlament, kui vaheldub valitsus. Talle on antud õigus nimetada peaministrid, kellel on omakorda õigus nimetada teisi ministreid. Lähtutud on parlamentarismi üldpõhimõtetest, et igasugune täidesaatev võim saab tegutseda vaid seadusandliku võimu heakskiidul.

Sellisele riigivanemale on antud suspensiivne vetoõigus antud konstruktsioonis, kuid see veto ei ole eriti küllaldane. Sellel vetoõigus ei ole antud mitte poliitilistel põhjustel. Riigikogu laialisaatmine on siin ette nähtud ainult ühel tingimusel - kui Riigikogu ei ole suuteline moodustama tegusat valitsust. See oleks siis põhiline korrektiiv nn. 1920. aastate põhiseaduse kriisile, mil Riigikogu pidi oma 3 aastat lõpuni ära olema, teist võimalust ei olnud. Siin on konkreetselt sisse viidud ka praeguses Saksa põhiseadusest väide, et kui Riigikogju ei ole kahel korral suutnud või tahtnud kinnitada riigivanema poolt nimetatud peaministrit, on riigivanemal õigus korraldada uued valimised, kuid Riigikogu võib selle ennetada, valides omalt poolt oma enamusega peaministri. See on küllalt arukas, tähendab, alternatiiv säilib,

see välistab võimalikult pahatahtluse või mingisuguse muu sellise asja.

Nüüd edasistest põhiseaduse peatükkidest. Küsimus on taandatud sellele, et välja on kirjutatud projekti mitmesuguste seaduste alged. St. paari paragrahvi on antud mitmete seaduste kõige olulisemad aluspõhimõtted. See on põhimõte, mis oli aktsepteeritud ka kõikides Eesti varasemates põhiseadustes, arvatavasti ka maie sellest ei pääse. Ja millised need seadused siis oluliselt oleksid, mille n.-ö. alged on projektis antud. Kõigepealt kodakondsusseadus, siis Riigikogu valimisseadus, mis on antud juhul toodud välja kaks varianti. Üks on puht proportsionaalne valimisviis, teine on siis Lääne-Saksa oma või Saksamaa eeskujul, mid ka härra Hallaste siin Ülemnõukogus, minu teada ka Eesti Komitees populariseeris. Tundub, et kompromissvariant isiku valimise ja porportsionaalse vahel. On veel variante, kuid ma rõhutaksin, et üldpõhimõtete põhiseadus peab andma n.-ö. valimisseaduse alge. Siis loomulikult veel kaitseseaduse alge, ka omavalitsusseaduse alge. Ma ei ole kindle, kas see on momendil kõige õnnestunum kompromiss. Mul on kerged kõhklused. Eesti ühiskond on astunud praegu mingisse perioodi, kus vaidlused selle üle, kas need peavad olema ainult ühe astme omavalitsused või kahe astme omavalitsused, on alles algamas, mõlemad pooled alles koguvad oma argumente ja jõude ja on täiesti võimalik, et me ei suudagi oma põhiseaduse projektiga ära tabada rahva tahet ja et me peame selle eelnõuga jääma küllaltki lakooniliseks nii nagu 1938. aasta põhiseaduses, kus tegelikult omavalitsuse kohta põhiseaduses ei öeldud tegelikult mitte midagi muud peale selle, et nad on olemas. Minu arvates ei ole niisugune lühidus põhiseaduse vääriline. Eri kohtadesse on laiali puistatud Riigikogu, tulevase riigikogu kodukorra seaduse mingisugused alged.

Nüüd võib-olla kõige uudsem osa selles põhiseaduse projektis puudutab peatükki, millele on pandud nimeks - "Õiguskantsler". Siin on lähtutud põhiliselt Rootsi, aga ka mitmete teiste riikide kogemustest. Õiguskantsler, kes on selles põhiseaduse projektis, ei ole presidendi juriidiline nõuandja, nagu

ta oli Pätsi ajal, või ütleme 1938. aasta põhiseaduses. Siin on ta avardatud ühelt poolt konstitutsioonilise üldseaduse järelevalve peale, mis oleks pidanud, nagu näiteks nõukogude ajal, teolreetilisielt olema prokuratuur, aga mida ta ei saanud olla. Teisest küljest on ta laiendatud Rootsi institutsioonini välja. See on võib-olla kõige uudsem osa, mida antud projekt pakub. Arvatavasti selles osas, kuna ta on uudne, leidub ka rohkem võimalikke sisevastuoluseid, aga projekti autorid paluksid seda tõsiselt kaaluda, miski seda vaja on. Vaja oleks sellepärast, et me siiski tuleme konkreetsest 50-aastasest okupatsioonist ja peame oma riikluse üles ehitama, ma ütleksin, kõige halva kiuste, mida meil Nõukogude okupatsioonist on kaasa võtta. Ülesehitus on siin traditsiooniline, ei ole arvestatud eriti viimasel ajal välja pakutud kohtureformi kavasid, arvatavasti ta on ühendatav nendega. Ja viimase punktina küsimus põhiseaduse muutmisest. Põhiseaduse muutmise küsimus on minu arvates üks äärmiselt raske ja delikaatne küsimus. Me peame seda lahendama, lähtudes või tasakaalustades kolme osalt üksteist välistavat nõuet. Kõigepealt põhiseaduse muutmine ei tohi olla kerge. Vastasel juhul see põhiseadus ei ole midagi väärt. Teisest küljest põhiseaduse muutmine ei tohi olla ka võimatu. Ja kolmandaks, põhiseaduse muutmine peab andma võimaluse teha põhiseadusse arukaid ja kompetentseid muutusi. Ja siin ma väidaksin, et Eesti ajalugu kahjuks on andnud meile väga kibeda kogemuse, et põhiseaduse muutmine rahvahääletusel ei ole kõige õnnestunud põhiseaduse muutmise tee. 1930. aastate põhiseaduse muutmisel rahvas ei andnud oma otsustusi mitte niivõrd sellele, kui võrd õnnestunud oli üks või teine, vaid need kujunesid populaarsushääletuseks ühele või teisele poliitikute rühmale. Ma teen ettepaneku seda kurba ajaloolist kogemust arvesse võtta. Siin on praegu momendil projektis pakutud kaks põhiseaduse muutmise ideed. Üks on rahvahääletuse kaudu ja teine on Riigikogu äärmiselt suure enamuse kaudu. Mispärast on need mõlemad teed välja pakutud. Võib-olla on see minu enda ja minu kaastööliste teatud skepsis, kas meil õnnestub kostada selline põhiseadus, kus me välistame kõik sisevastuolud, kuna meid hakkab arvatavasti suruma taga tihe

kalenderplaan, mida me peame veel täna arutama. Kalenderplaan arvatavasti nõuab meie Assambleelt ülesande täitmist niisuguses ajavahemikus, nagu maailmas kunagi pole ühtegi põhiseadust koostatud. Võimalik, et kui me püüame seda ülesannet täita, jääb sisse vigu. On võimalik, et me ei suuda lähiaastate kõiki vajadusi konkreetselt ette nähta. Sellepärast on pakutud siin välja kõige ideaalsem põhiseadusse paranduste sisseviimiseks skeem, paranduste sisseviimine Riigikogu kaudu väga suure enamusega, kui on praktiliselt poliitiline konsensus. Põhimõtteliste muudatuste tegemine toimugu siiski rahvahääletusel. Kolmas teoreetiline võimalus, mida Eesti ajaloo on ka vähemalt teoreetiliselt olnud, aga pole kunagi praktiseeritud, et põhiseaduse muutus jõustuks kahe järgneva parlamendi koosseisu heakskiiduna, on minu arvates väga kiiduväärt meetod, aga kas see meile lähiaastatesse sobib, ma ei tea. Võib-olla see oleks ka kõige parem lahendus. Nüüd loomulikult see, et piiritõmbamine, milline piiriseaduse paragrahv oleks n.-ö. tirviaalne või ainult sõnastuslik, on äärmiselt keeruline ja raske. Kas me suudaksime seda lahendada või ei, ma ei ole päris kindel. Projekti lõpus on tehtud üks katse loetleda paragrahve, kuid ma ei ütle, et see loetelu on ammendav või kõige parem. Ta on rohkem antud Assambleel tähelepanuks ühe võimaliku variandina põhimõte.

Lõpetuseks veel niipalju, et Riigikogu volituste aeg on selle projektis nähtud ette normaaljuhtumil 3 aastat. See on nii ka Eesti Vabariigi esimeses põhiseaduses. Lähtudes sellest, et arvatavasti algaegadeltuleb meil sagedamini Riigikogu vahetada. Hiljem, kui riik stabiliseerub, võib seda aega kergemini muuta. Me oleme viimastel aastatel näinud, kuivõrd pikaks ajaks valitud esinduskogud ja muud institutsioonid jäävad jalgu ühiskonna poliitilisele arengule. Mikspärast see sama asi ei võiks korduda meie aasatel, elades meie põhiseaduse alusel, sest et me arvatavasti astume praegu Eesti ühiskonna ühte kõige dünaamilisemasse ajajärku, mis meil kunagi on olnud.

Täna, sellega ma lõpetaksin, ja kui on soovi esitada mulle küsimusi, palun, ma olen teie teenistuses. Kuna juhatus lubas mulle ka detailsema ettekande nädala pärast, siis lähtun kanendest

küsimustest, mis te mulle praegu esitate, kas suuliselt või kirjalikult.keskenduksin siis juba üksikutele paragrahvidele. Täna teid.

K.Koha: Austatud juhatus, lugupeetud ettekandja! Ma olen teie pakutud eelnõuga kiirkorras tutvunud ja ma esitaksin paar küsimust. Võib-olla need küsimused on seotud n.-õ. kiire lugemisega, aga siiski. Te olete sisse programmeerinud Riigikogu valimise korra, nagu te ütlesite, alged. Miks te siiski peate vajalikuks praegu ära määratleda Riigikogu valimised, sest Riigikogu valimiste põhimõtted võivad, arvestades meie dünaamikat, aeg-ajalt ka muutuda ja see toob kaasa ka põhiseaduse pideva muutmise. Kas te ikkagi peate vajalikuks, et me hakkaksime põhiseadust väga tihti muutma, sest valimiskorda me võime hakata muutma.

Teine mkoment. Kuues peatükk, mis puudutab valitsust. Te olete projekteerinud, et valitsusel peab olema saadikute koosseisu enamus. Kui ma õigesti arusaan, te välistate vähemusvalitsuse moodustamise võimaluse. Kas ma olen õigesti aru saanud või te täpsustate seda? Aitäh.

J.Adams: Vastates teisele küsimusele, ütleksin, et vähemusvalitsus on täiesti võimalik. Kui see ei ole saavutatav poliitilise kokkuleppe tulemusena, siis on see reglementeeritud n.-õ. riigivanema poolt väljapakutud teise peaministri kandidaadi ametisse kinnitamisega.

Mis puutub Riigikogu valimiste sisse programmeerimisele, siis kõigepealt ma ütlen, et lähtun traditsioonist. Need olid ka varasemates Eesti põhiseadustes sees. Teiseks, ma lähtun sellest, et ma võib-olla küll eksin, kuid mul on tunne, et see on see, mida Eesti ühiskond meilt praegu ootab, ja see on ka see arvatavasti Eestis lähema poole aasta või aasta jookusl toimuv poliitiline protsess, kus on võimalik aega kokku hoida. Põhiseaduslik Assamblee on täiesti võimeline tegema siin rahva tahtele vastava valiku.

Juhataja: Aitäh, hr. Eller, palun.

H.Eller: Lugupeetud juhatus, lugupeetud hr. Adams! Te põgusalt puudutasite küll peatükki, mis käsitleb kohalikke

omavalitsusi, aga mu küsimus on siiski selles, mis kallutas teid minema teed, et tuli moodustada kaheastmeline omavalitsussüsteem. Ma tahaksin saada põhjendust, mika te jäite praeguse süsteemi juurde, ainult siin on nüüd töökorraldus ja moodustamine.

J.Adams: Ammendavat vastust ma anda ei saa. See juhtus niimoodi, et Assamblees osalevad Eesti Rahvusliku sõltumatuse partei liikmed ja mitmed teised, istusid koos ja arutasid seda küsimust. Nende hulgas on terve hulk inimesi, kes aktiivselt töötavad kohaliku omavalitsuse esindusorganites. Meil toimus omavahel diskussioon. Ma ei ütle, et kõik oleksid jäudnud omavahel ühisele seisukohale, kuid selline konstruktsioon nagu siin jäi selles diskussioonis domineerima ja sellepärast sai ta kasiia sisse kirjutatud.

Juhataja: Hr. Hallaste, palun.

I.Hallaste: Austatud juhataja, lugupeetud ettekandja, mul on kuus küsimust. Kõigepealt §5 ütleb, et alalisel elanikul ja kodanikul on samad tsiviilõigused. Kõigepealt, kes on alaline elanik ja kas mittekodanik võib näiteks osta maad? Teie arvamus selle kohta.

Teine küsimus. Kas ei ole vastuolu §25 ja 31 vahel? §25 ütleb, et igal inimesel on õigus valida vabalt elukutset, ja §31 ütleb, et ametikohtadel riigi omavalitsusasutustes ja ettevõtetes võivad töötada Eesti kodanikud.

Kolmas küsimus. §53 sätestab valimise proportsionaalsuse põhimõttel. Kas see välistab mingi, näiteks selle 5% künnise valimisseaduses, sest see läheb vastuollu proportsionaalsusega?

Neljas küsimus. §70 ütleb, et riigisekretäri nimetab ametisse riigivanem või Riigikogu. Riigikogu nõusolekul. Millises vormis annab Riigikogu oma nõusoleku?

Viies küsimus. §79. Eesti Panga direktori nimetab ametisse riigivanem Riigikogu ettepanekul. Kuidas teeb riigikogu oma ettepaneku? Kas hääletades? Sama probleem on ka §90 juures kaitseväge ülemjuhataja ametisse nimetamise puhul.

Ja viimane küsimus. §120 järgi on kohalikel valimistel hääleõigus igal alaliselt elaval või töötaval inimesel. Kas see

tähendab neile ka passiivse valimisõiguse andmist? Sel juhul läheb see vastuollu §-ga 31. Või ainult aktiivne? Aitäh.

J.Adams: Ma püüan vastata, niipalju kui ma suutsin üles märkida.

Alalise elaniku mõiste sissetoomine on kahtlemata uudne. See tuleb defineerida. Niipalju kui ma praegu saan aru Eesti ühiskonnas toimuvast poliitilisest diskussioonist, siis tõenäoliselt see koos alalise elaniku elamisloaga on ilmselt vajalik. Siin loomulikult ei ole kaugemale mindud, kuid on lähtunud vaisesest eeldusest, et meil arvatavasti saavad olema siin pikemat aega elavad inimesed, kes samal ajal ei ole kodanikud.

Järgmine küsimus puudutas vastuolu §25 ja 31 vahel. Ei, ma ei näe seal vastuolu. Täheandab, sellised mõistlikud piirangud ei väljenda üldõigust.

Siis mis puudutas künnise küsimust. Siin on küsimus jälle põhiseaduse detailiseerituse astmes. Mina isiklikult pooldan 5%-list künnist, nii nagu see oli ka Eesti esimese põhiseaduse aegse valimisseaduse ajal, vähemalt vist alates 1926. aastast kui me ei eksi. Ma võin praegu eksida. Ma ei näe mingit põhjust, miks siia ei või seda sisse panna.

Küsimus riigisekretärist. Mul on tunne, et see riigisekretär siin rändas sellesse projekti, ütleksin, suurest pieteedist 1937. aasta põhiseaduse vastu. Sisuliselt on riigisekretär kas peaministri kantselei ülem või on tema riigivanema kantselei ülem, aga ma arvan, et kantseleiülemaid vist ei peaks põhiseaduses üldse olema, nii et see oleks arvatavasti üleliigne ka siin projektis. Mis puutub Eesti Panga direktori ametisse nimetamist, siis vastav formuleering on rännanud siia põhiseaduse projekti, kui ma ei eksi, hr. Raidla töögrupi projektist. Kuidas täpselt toimub Eesti Panga direktori ametisse nimetamine ma arvan, et see ei ole siin läbi mõeldud, siin on mõeldud ainult üldpõhimõtet, et nii olulisele ametikohale nimetataval isikul peaks olema parlamendi heakskiit. Minu enda veendumus on selline, et kui valitakse kedagi võimalikult üldiste tingimuste alusel, siis peab toimuma valimine maksimaalselt laia

kogu poolt. See tähendab, kui tahetakse poliitilist hinnangut antud inimese kohta. Kui tahetakse välja valida võimalikult professionaalse sobivusega inimest, siis sellised laiad valimised ei kõlba. Parem oleks, kui seda teeks niisuguste inimeste kogu, kes suudaks spetsialisti väärtus hinnata. Mujal maailmas on tihtipeale need küsimused lahendatud niimoodi, et kandidaadi esitamisega ei tegele mitte terve parlament, vaid üks parlamendi alakomisjon, kellel on see ülesandeks. Kuidas see täpselt on, sed ma ei tea ütelda.

Ja viimane küsimus puudutas, kui ma ei eksi, mittekodanike hääleõigust kohalikelvalimistel. Ma arvan, et see punkt lähtub sellest samast eeldusest, et meil saab olema alalisi mittekodanikke, teiseks ta peegeldab eelnõu koostajate poliitilist seisukohta selles küsimuses.

Küsimus oli passiivsuses ja aktiivsuses. Ma arvan, et see on võib-olla hr. Hallaste poolt tõstatatud küsimustest kõige olulisem ja ma jääksin siin praegu vastuse võlgu, sellepärast et ma arvan, et see küsimus ei ole piisavalt läbi mõeldud ja debateeritud.

Juhataja: Hr. Sovetnikov, palun.

S.Sovetnikov: Austatud hr. juhataja, lugupeetud hr. Adams. Palun selgitage §18 viimast lauset. Siin on kirjutatud: "Keelatud on ühingud ja liidud, mille sihiks on Eesti Vabariigi mõne tema osa ühendamine Venemaaga. "Kas ainult Venemaaga? Võib-olla ma ei saa teist aru. See on esimene küsimus.

Ja teine. Kas on õige, nagu me kirjutame §25 viimases lauses, et töökohustust ei ole? Minu arvamus on, et töökohustus on kõigi kodanike põhikohustus kõikides maades, peab olema. Kas on nii õige? Aitäh.

J.Adams: Ma alustaksin vastamist viimasest küsimusest. Tähendab, see töökohustuse formulatsioon ei ole piisavalt täpne. Siin on koostajad lähtunud mõttest, et see paragrahv peaks välistama igasuguse sunnitöö, kaasa arvatud vangilaagrites jne. Kuid kiirustades nad ei leidnud head sõnastust, nii et see pretensioon on täiesti õige. Mis puutub esimesse küsimusse, siis ma

arvan, et Venemaa osa Eesti ajaloo on siiski väga spetsiifiline, mitte üksi teine riik, vähemalt XX sajandil, ei saa niisugusele osatähtsusele pretendeerida. Ma arvan ka seda, et ka tulevikus ei ole välistatud nende poliitiliste jõudude tõus, kas Eestis või Venemaal, kes tahaksid need riigid veel kord ühendada, nii et sellise otsese keelu sissepanemises on autorite sügav poliitiline veendumus ja otseselt on see vajalik. Kui kunagi Eesti rahvas otsustab rahvahääletusel seda paragrahvi muuta, oleks see iseasi.

Juhataja: Aitäh. Hr. Sulev Vahtre, palun.

S.Vahtre: Üks väike küsimus lugupeetud ettekandjale. I peatüki §2. Miks on peetud vajalikuks loetleda siin nimeliselt Eesti territooriumi alaosad? Nii oli see 1920. ja 1933. aasta põhiseaduses, seal oli see seotud mõningate lootustega, mis olid tekkinud 1937. aastal mitte.

J. Adams: Antud juhul on lähtunud 1920. aasta põhiseaduse traditsioonist. Võib-olla on siia püütiud ka aimamisi sisse programmeerida sellist haldusreformi käiku, mis viiks meid vanale administratiivjaotusele tagasi, aga mitte sellest eemale.

Juhataja: Hr. Tupp, palun teie küsimus.

E.Tupp: Hr. juhataja, hr. ettekandja! Ma võtaksin vaatluse alla §9. Üheski varasemas Eesti Vabariigi põhiseaduses ei ole määratletud Kaitseliitu kui organisatsiooni. Millistel põhimõtetel eelistaksite teie §89 redaktsioonile, mille praegu esitan: "Eesti riigikaitse moodustavad kaitsejõud, nende korraldus määratakse seadusega"? Kas te ei leia, et see on küllaldane, või mis põhjustel, mis kaalutlustel te toote põhiseadusesse sisse sellise mõiste?

J.Adams: Kui te lubate, siis ma ei kommenteeriks teie teist versiooni. Ma arvan, et meie silmad näevad, mis ümberringi toimub. Kaitseliit ilmselt vajab ja väärrib väljatoomist põhiseaduses.

Juhataja: Hr. Tarand, palun.

A.Tarand: Lugupeetud juhataja, lugupeetud hr. Adams! Ma pean sissejuhatuseks rõhutama, et ma olen täieliku usuvabaduse pooldaja ja ka riigist usu lahutamise pooldaja, nagu §15 seda

sätestab. Nüüd aga §-s 21 ja §-s 22 on sätitud haridussüsteemi. Siin on antud vanematele täielik õigus valida koole ja samal ajal on haridussüsteem pandud riikliku järelevalve alla. Vähemalt meie praeguse ühiskonna esimesel arenguetapil, on arvata, et võib tekkida päris kummaliste usulahkude koolikesi, millel üldise haridussüsteemiga palju pistmist ei ole. Kumba õigust peaks kärpima, kui konflikt tekib, kas vanemate õigust või hakkab riik niisugustel juhtudel vahele segama, mis natuke rikub riigi ja kiriku lahususe põhimõtet?

J.Adams: Ma püüan vastata sellele küsimusele, miks see on siia sisse toodud. See oli ka 1938. aasta põhiseaduses, aga rohkem on võetud eeskujuna Euroopa maade praegustest põhiseadustest, kus üldiselt vabadus kooli valida, samuti vabadus koole asutada on põhiseaduslikult fikseeritud, aga samal ajal on fikseeritud ka koolides õpetamise standardi riiklik järelevalve või järelevalve koolide kvalifitseerimise või rühmitamise või niisuguste küsimuste üle. Võib-olla see sõnastus ei ole kõige õnnestunud, aga mõte on siin selles, et peale koolide valimise vabaduse, on ka võimalus anda neile riiklikult pädev hinnang, millist haridustaset ühe või teise kooli lõpetamine võiks endaga kaasa tuua.

Juhataja: Hr. Lauri Vahtre, palun.

L.Vahtre: Austatud hr. Adams! Ajaloolasena jäin minagi vaatama §18, mille seesugune, võib-olla veidi ootamatu sõnastus mulle, ma pean ütlema, küllaltki imponeeris. Aga ma tahaksin küsida, kas autorite kollektiivil ei tekkinud mõtet või ei arutatud küsimust sõnastada lause "Keelatud on ühingud ja liidud, mille eesmärk on Eesti ühendamine Venemaaga" niimoodi: "Keelatud on need ühingud, mille eesmärk on Eesti ühendamine Venemaa või Saksamaaga."?

J.Adams: Täna, hr. Vahtre. Autorite kollektiivi nimel pean ma ütlema, et meie, tehes seda tööd, tundsimisest suurt puudust sellest, et hr. Vahtre ei olnud meiega. Ma olen kindel, et kui ta oleks olnud meiega, siis nii mõnigi lause, kaasa arvatud arutusel olev sõnastus, oleks saanud tõenäoliselt täpsem ja parem.

Juhataja: Aitäh. Hr. Tupp, teine küsimus. Palun.

E.Tupp: Hr. juhataja ja hr. Adams! Ma vabandan, et ma kohe ei küsinud. Ma paluksin selgitust. §4 kohta. Kes on väljaspool Eestit elav inimene? Tänan.

H.Adams: Kes on väljaspool Eestit elav inimene, eestlane? Ma arvan, et mingis ühenduses oskame kõik seda defineerida. Ma ei ole kindel, et seda saaks nüüd defineerida juuksekarvalise täpsusega. Minu teada sellel sajandil on sellesuunalisi vaidlusi kõige massilisemalt peetud Iisraelis (teemal: kes on juut?). Ja ega neilgi see asi päris hästi õnnestunud ei ole. Aga mingisuguses lahenduses on võimalik mingid juhtnöörid siiski anda.

Juhataja: Suur tänu, hr. Adams. Rohkem küsimusi Assamblee liikmetele praegu ei ole. Me jätkame teie projekti arutelu nädala pärast. Tänan.

Päevakorrapunktis 1.3. on sõna ettekandeks hr. Kalle Kulbokil, kes palus aega ettekande tegemiseks 15 minutit. Palun, hr. Kulbok.

K.Kulbok: Ma püüan teha kiiresti, sest pole mingit kasu, kui kas või selle põhiseaduse teile ette loeksin. Ma loodan, et te jõuate kodus selle läbi lugeda ja kui teil küsimusi tekib, siis palun need esitada järgmine kord.

Kõigepealt mõningatest ajenditest, mis on tõuganud selle põhiseaduse sünnile.

Ma arvan, et paljud teist on kuulnud, et Ülemnõukogu Presiidium on täiesti ebaseaduslikult tõrjunud rojalistliku partei Eesti Vabariigi riigisüsteemist kõrvale ja see omakonda on andnud rojalistlikule parteile õiguse tegutseda väljaspool Eestit. Samal ajal kui Eesti Kongress ja Ülemnõukogu moodustasid Põhiseadusliku Assamblee, moodustas rojalistlik partei kuningliku assamblee ja andis 1.novembriks tähtaja valmistada ette kuningriigi põhiseadus. Sellest tulenevalt ongi hajutatud töö nimetatud põhiseaduse eelnõu koostamisel. 30. septembriks olid esitatud peamiselt presidentaalsed seaduseelnõud, Jüri Adamsi eelnõu ma kahjuks ei ole näinud, sellepärast ma ei oska selle kohta hinnangut anda. Ainult see tõsiasi sundis Peet Kaske, kellele ma kuningriigi põhiseaduse

töövarianti näitasin, esitama seda väikeste korrektiividega, nimelt jäeti "Riigipea" peatükist paar paragrahvi välja või muudeti selle sõnastust. Jäi välja viide troonipäriilusele, jäid välja riigipea võimalikud nimetused.

Kõik ülejäänud, mida me kuninglikule assambleele kavatsesime esitada, on selles põhiseaduse maketis jäänud samaks ja ma usun, et ei tee paha, kui ka Põhiseadusliku Assamblee liikmed tutvuvad selle põhiseaduse eelnõuga. Nimelt see on praegusel kujul põhiseadus, mis ei ole vabariigi põhiseadus, aga samal ajal võib seda ka olla. On tegemist Eesti põhiseadusega. Ei ole tegemist põhiseadusega, kus riigipeaks on ilmtingimata president, riigivanem või kuningas. Ta on universaalne ja sellepärast ma arvangi, on sellel eelis kõikide ülejäänud eelnõude ees.

Eeliseks on veel üks tõsiasi. See põhiseadus on kõige lühem. Kui te panete tähele, ta koosneb ainult 89-st paragrahvist. 89 paragrahvist koosneb Eesti põhiseadus kuni 1938. aastani. Nii et teataval määral traditsioonide austamine. Mida lühem on põhiseadus, seda kauem ta kestab, seda vähema on tarvidust seda igal aastal muuta.

Mis veel? Aluseks on olnud 1920. aasta põhiseadus. Kui teile tundub, et nii mõnigi paragrahv on sõnastatud arhailiselt, siis ongi siin võib-olla lõivu makstud 1920. aasta põhiseadusele ja muidugi ka sellele, et tähtaeg, mis sundis kuninglikule assambleele esitatavat töömaketti kohandama praktiliselt ühe ööpäeva jooksul Põhiseaduslikule Assambleele esitatavaks, on võimaldanud siin võib-olla mõningaid õigekirjavigu ja mõningate lausete lohisevat sõnastust. Nii et ma loodan, et te suhtute sellesse, kuidas ütelda, andeksandvalt. Kui te loete läbi selle kaaskirja, siis on siin ka need põhiseadused, miks ei saa võtta põhialuseks praegu sisuliselt kehtivat 1937. aasta põhiseadust ja miks on püütud seda üles ehitada 1920. aasta põhiseadusele.

Loomulikult on täiendatud põhiseaduse eelnõu nende 1937. aasta põhiseaduse paragrahvide sõnastuse ja redaktsiooniga, mis ei ole kantud Pätsu presidentaalsest vaimust ja Pätsule kohandamisest. Loomulikult on arvestatud ka kõikide teiste n.-õ. praeguste

nõukogude juristide poolt koostatud eelnõudega, eriti Talviku ja Kaljuvee variandiga, ja on arvesse võetud ka mitmete teiste Eesti-aegsete õigusteadlaste seisukohti ja välisriikide põhiseadusi. Ma arvan, et mul pole mingit vajadust teile siin seda praegu refereerima hakata, kes asja vastu huvi tunneb, leiab, et tema kohustus on see läbi lugeda ja mingil moel jõuab ta ise selle tööni välja.

Võib-olla paarile asjale ma juhin tähelepanu kodanike põhiõigustest ja vabadustest. Ma pean väga oluliseks, et §-s 20 oleks otsesõnul välja öeldud, et lastelastel on vanavanemate õigus puhtale loodusele, ma pean oluliseks, et oleks välja öeldud, et terve see peatükk kehtib samahästi kui ka kõigi välismaalaste ja kodakondsuseta isikute kohta. Ma pean oluliseks, et oleks alanud rahvaalgatuse võimalus, see, et siin on väga madal kvoot, 25 000 nii nagu 1920.aastal, võib teid ära ehmatada, sest tõesti rahvaalgatuse seadusega on võimalik sätestada allkirjade tõestamise kord, mis muudab algatamise raskemaks, ja on võimalik sätestada kaudne kord, mis praktiliselt teeb võimatuks kergemeelsed rahvaalgatused. Kui näiteks raha tuleb sisse maksta rahvahääletuse läbiviimise kuludest ja tagasi saab selle raha ainult juhul, kui tõesti vähemalt 50% hääletab selle poolt, siis ma arvan, et niisugused kergemeelsed rahvaalgatused jäävad ära. Riigipea kannab tõesti põhiliselt tseremoniaalset rolli, talle on antud otsustusõigus ainult juhul, kui tekib lahkeli kas seadusandliku võimu ja rahva vahel või seadusandliku võimu või täidesaatva võimu vahel või siis kui riigikohus tunnistab mõned seadused põhiseadusele vastavaks. Ja ma arvan, et mul pole pikemalt teie ees enam jutustada.

Juhataja: Aitäh, hr. Kulbok. Siiski on teile ka vähemalt kaks küsimust. Hr. Koha, palun.

K.Koha: Austatud juhatus, lugupeetud ettekandja! Ma esitaksin kaks küsimust. Kõikides meile esitatud seaduseelnõudes käsitatakse peatükis "Õigused, kohustused, vabadused" sellist õigust omandile ja omandit piiratakse siis vastavalt seadusele. Pakutavas eelnõus seda sätet ei ole. Ja siit ka küsimus. Kas omand

kuulub teie kuningriigis kuningale või tema kodanikele ja inimestele? Ja kas kuningas on jumala asemik maa peal või esimene kodanik riigis? Aitäh.

K.Kulbok: Ma ütleksin veel kord, et otstarbekas oleks küsida küsimusi pärast seda, kui see põhiseaduse eelnõu on läbi loetud. See on siin kirjas, et eraomand on riigi kaitse all ja omandi võõrandamine ühiskondlikel vajadustel võib toimuda vaid seaduses määratud alusel ja õiglase tasu eest. See on §-s 18.

Aga kui me läheme lugemisele, siis läheb see väga pikale.

Juhataja: Aitäh, hr. Kulbok. Hr. Sirendi, palun.

A.Sirendi: Lugupeetud ettekandja, nagu ma aru saan, kuninglik assamblee tunnustab ja aktsepteerib Põhiseaduslikku Assambleed. Kas teil oli arutelul ka see variant, kui te ei tunnustaks? Kuidas te saaksite oma eelnõu anda rahvale arutada?

K.Kulbok: Põhimõtteid on väga mitmesuguseid. Kui te meenutate, kuidas 1932. aastal vapsid kukutasid läbi Riigikogu esitatud põhiseaduse variandi ja esitasid seejärel praktiliselt sellesama muutmise eelnõu oma sõnastuses, mis rahvahääletusel läbi läks. Ma arvan, et eks meilgi on võimalus kujundada konkreetne taktika, aga siis juba vastavalt sellele, kuidas Põhiseadusliku Assamblee poolt see eelnõu vastu võetakse. Kui selles eelnõus on ikkagi määratletud, kes on vabariigi vastane, põhiseaduse vastane ja kuulub maalt väljasaatmisele, giljotineerimisele või ma ei tea, kuidasmoodi, noh, loomulikult me asume ennast kaitsma, see õigus meil on olemas, vähemalt praeguse põhiseaduse järgi.

Juhataja: Aitäh, hr. Kulbok, rohkem küsimusi teile ei ole. Ka teie projekti arutelu jätkub nädala pärast, pärast seda, kui Assamblee liikmed on saanud sellega põhjalikult tutvuda. Täna.

Lugupeetud Assamblee liikmed! Meil on lõunavaheajani aega 18 minutit. Alustame 2. päevakorrapunkti arutelu. Eilsel juhatusel koosolekul selgus, et raskeim, mille me peaksime otsustama, on see, mida tähendab ühe või teise projekti või siis 1937.a. põhiseaduse aluseks võtmine. Samas küsimuses on juhatuseni jõudnud ka kaks kirjalikku ettepanekut. Need on hr. Vello Saatpalult ja hr. Hain Rebaselt. Ma palun, et me kuulaksime selles päevakorrapunktis

kõigepealt ära juhatuse lühikese sõnavõtu. Palun, hr. Vahtre.

L.Vahtre: Austatud Põhiseaduslik Assamblee! Mida mõista aluseks võtmise all, see on korduvalt üles kerkinud ja see sisaldub ka küsimuses, kas me peame tingimata lähtuma 1937. ja 1938. aasta põhisedusest või mitte. Juhatusel on praegu selline seisukoht, et 1938. aasta põhiseaduse aluseks võtmine ei ole järjepidevuse seisukohalt tingimata vajalik. Sel põhjusel, et kui me täpselt järgime põhiseaduse rida, siis meil on ühtmoodi võimatu seaduslikult teda parandada või ka uuega asemendada. Järelikult, kui me peaksime kartma põhiseadusliku järjepidevuse katkemist, siis me peame teda kartma võrdsest nii tema parandamise juures kui ka uue projekti väljatöötamise juures. Tegelikult ei ole meil mingiks kartmiseks põhjust, sest oluline on riiklik järjepidevus ja kui uus põhiseadus või siis ka parandatud vana läbib rahvahääletuse, siis jõustub ta sellega niikuinii ja sellele ei ole mitte kellelgi mitte midagi ette heita.

Ja mida veel? Enamik esitatud projekte lähtub ju tegelikult ka niikuinii 1938.aasta põhiseadusest, see olgu lohutuseks öeldud. Järelikult otsuses, mida võtta aluseks, peaks Põhiseadusliku Assamblee liige juhatuse arvates lähtuma sellest, millist projekti peab ta kõige lähedasemaks oma ideaalile, samuti sellest, millist projekti on tema arvates kõige lihtsam ja otstarbekam töödelda. Aluseks võtmine ei tähenda seda, et hiljem ei võiks vastavasse projekti teha parandusettepanekuid ja neid ka Assamblee täiskogu ette viia, mis kontseptuaalselt erinevad aluseks võetud projekti vaimust ja kirjatähest. Selleks on muu hulgas alati vabadus kasutada kõrvalejäetud projekte, sealhulgas 1938. aasta põhiseadust. Ja vaat see ongi nüüd see punkt, mille osas juhatuse ootab Assamblee liikmete arvamust, sest laekunud on, nagu öeldud, kaks ettepanekut, üks hr. Saatpalult, teine hr. Rebaselt, mille tuum on nimelt selles, et Assamblee otsustaks enne ära põhiseaduse nii-öelda elutähtsate küsimuste printsiibid, eriti võimude tasakaalu küsimuse ja võtaks selle siis juba printsiibina aluseks, mida hiljem enam ei muudeta, see oleks nagu karkass või skelett, millele hakatakse liha kasvatama.

Juhatuseseisukoht selles osas on selline, et järgneva nädala jooksul (kindlasti homme, võib-olla ka täna õhtupoole ja kuidas komisjonidel on aega) tegeldaks kõigis komisjonides kõigi viie esitatud projekti kõigi peatükkidega ja iseäranis nende kõige tähtsamatega ja ka nendega, millele viitab, ja mitte ainult nendega, millele viitab toimkonna nimi. See oleks siis arutelu elutähtsates küsimustes. Vaidlus selle üle, milline kontseptsioon jääb esialgu peale, just eriti võimude tasakaalu osas, leiaks oma esialgse lahenduse hääletamisel reede õhtupoolikul. Aga juhatuseseisukoht on selline, et see ei saaks meile siduvaks, et ka sel teemal võib kuni lõpliku otsuse vastuvõtmiseni, oletatavasti novembri keskel, teha ka kontseptuaalseid ettepanekuid, parandusettepanekuid ja need siis lõpus veel kord läbi arutada.

Ma palun kõigil Assamblee liikmetel selle üle mõelda. Kes on juba enne kõik valmis mõelnud, sel on võimalus muidugi sõna võtta.

Juhataja: Aitäh, hr. Korrovits, palun.

V. Korrovits: Lugupeetud juhatus, mul on üks küsimus. Nimelt on teada hr. Saatpalu projektist, et see on töökorralduse täpsustamise kohta. Missugune on Hain Rebase ettepanek, kas see puudutab sama küsimust või on see mõne teise teema kohta? Täna.

Juhataja: Hr. Hain Rebase ettepanek kannab pealkirja "Kalenderplaani projekti asjus". Kas hr. Rebas lubab, et ma loen selle ette? Täna.

Panen ette: 1) põhjalikult arutada ja häälteenamusega fikseerida Assamblee töö põhisuunad, see tähendab need momendid, millest sisuliselt oleneb teiste komisjonide töö. Nimelt: a) riigivõimude tasakaalu ja b) kodakondsuse osas.

2) Vahepeal, s.t. nii kaua kui kestab põhisuundade arutelu, valmistada komisjonides ette 2-3 alternatiivi. Näiteks tugeva, keskmise või nõrga presidendi võimalusest.

3) Kui põhisuunad Assamblees on otsustatud, rakendada komisjonides vastav variant.

4) Alustada põhisuundade määritlemist võimalikult pea, kas või täna.

Seega juhatuse arvates on nii hr. Saatpalu kui hr. Rebase ettepanekud sisult samasuunalised.

Hr. Lauri Vahtre, palun.

L.Vahtre: Vabandust, kui ma liiga palju ühte asja üle räägin, aga ma kordan. Erinevus juhatuse seisukoha ja esitatud ettepaneku vahel on lihtsalt selles, et kui siduvaks osutub Assamblee tööle otsus millegi aluseks võtmiseks. Selles on see küsimuse tuum. Kas me peame nii-öelda poole tee peal põhimõtted ära otsustama? Tõepoolest, ülejäänud paragrahvide koostamiseks oleks see vajalik, teades siis, missugused on kesksemad põhimõtted. Teisest küljest seob see meid natuke varem kui me ootasime, ja võib tekitada liiga varaseid vastuolusid. Tänan.

Juhataja: Tänan. Sisuliselt on jäänud 2. päevakorrapunktis kalenderplaani arutelu. Ma arvan, et see on samuti väga oluline küsimus, kuidas me oma tööd organiseerime. Hr. Korrovits, palun, teistkordselt.

V.Korrovits: Härra juhataja, saanud teada Hain Rebase ettepaneku sisu, on mul niisugune ettepanek. Hr. Saatpalu variandis on öeldud, et me peaksime otsustama, kas Assamblee loeb oma ülesandeks 1938. aasta põhiseaduse muutmise. Selle fikseerimisega me võime aluseks võtta ükskõik millise esitatud põhiseaduse eelnõu. Selles on see sisu, nagu ma olen aru saanud. Kuid see ei välista hr. Rebase ettepanekute aktsepteerimist või selle üle arutamist. Kuid küsimus on selles, et meie töö sisuks peaks olema 1938. aasta põhiseaduse muutmise. Ja edasi me arutame selle üle, missuguse projekti me võtame edaspidise töö aluseks. Tänan.

Juhataja: Tänan, hr. Kask, palun

P.Kask: Aitäh. Minu arvates on need hr. Rebase ja hr. Saatpalu ettepanekud liialt üldisemad. Ma ootasind väga konkreetset projekti, otsuse eelnõu, kus on kirjas, mida me hääletame, kus on kirjas need vajalikud alternatiivid. Ja kui selline projekt on esitatud, siis me otsustame, kas me võtame selle projekti arutamise päevakorda või mitte. Kas see on otstrabekas või mitte? Seni kuni seda projekti ei ole, ei ole minu arvates mõtet arutada, kas koostada seda või mitte. Tänan.

Juhataja: Aitäh, hr. Kask. Juhatus võtab hr. Kase sõnavõttu kui teatavat etteheidet juhatusse tööle, kuid juhatus lähtus sellest, et kahe Assamblee liikumise pöördumised selles küsimuses on olemas ja me soovime kontrollida, kuivõrd neid mõistavad ja toetavad teised Assamblee liikmed. Hr. Rebas, palun.

H.Rebas: Lugupeetud esimees, kallid kolleegid! Ma tahaksin ainult täpsustada. Erinevus hr. Saatpalu ja minu ettepaneku vahel näib olevat see, et hr. Saatpalu tahab üht, tervet eelnõu võtta aluseks ja ühisaruteluks. Mina tegin ettepaneku, et me arutaksime lihtsalt põhilisemaid küsimusi, nimelt riigivõimude tasakaalu ja võib-olla kodakondsust. Ja fikseeriksime siis Põhiseadusliku Assamblee ühise läbihääletatud seisukoha neis küsimustes ja siis läheksime edasi teiste komisjonide töö arutamise juurde.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid, meil on jäänud lõunavaheajani aega 5 minutit. Mul on ettepanek, et selles päevakorra küsimuses saab veel sõna pr. Aaskivi ja pärast seda püüaksime kokku leppida, kas meil on võimalik vastu võtta otsus esitatud projekti kohta või tuleb meil tööd edaspidi kavandada mõne teise projekti alusel. Niisiis, viimane sõnavõtja on pr. Aaskivi. Palun.

Ü. Aaskivi: Lugupeetud hr. juhataja, lugupeetud kolleegid! Mulle tundub, et taoliselt jätkates selle päevakorrapunkti arutelu Assamblee täiskogu võib sattuda ummikusse, kuid on olemas ühel eelmisel istungjärgul vastuvõetud reglement ja selles on olemas §3, mis käsitleb Põhiseadusliku Assamblee juhatust. Selles on öeldud, et juhatus otsustab Põhiseadusliku Assamblee töökorralduse küsimused ja sama § lõige 3 ütleb, et juhatus kutsub töökorralduse küsimuste otsustamiseks vajadusel enda juurde toimkondade esimehed. Ma teeksin ettepaneku jääda töökorralduse küsimuste lahendamisel ja otsustamisel reglemendis sätestatud korra juurde. Ma kordan veel kord, mulle tundub niiviisi läheb meil küsimus ummikusse ja me ei jõua kuhugi. Aitäh teile!

Juhataja: Aitäh. Hr. Saatpalu, teie ettepanek läheb Assamblee materjalide juurde. Ma loodan, et te soovisite teha

Siendus, sest ma sain aru, et teist saadi valesti aru. Ei ole vajalik teie kirjalikku ettepanekut. Juhatus tööle tehti teistkordne etteheide ja mulle tundub, et on aeg asuda otsustma. Juhatus poolt on teile nädal aega tagasi kätte antud otsuseprojekt. Paluti teha kirjalikke ettepanekuid selle projekti muutmise kohta. Nõutaval kujul selliseid kirjalikke ettepanekuid tulnud ei ole. Kahest üldsuunalisest ettepanekust juhatus kandis teile ette. Pärast hääletusele juhatus esitatud otsuseprojekti Eesti Vabariigi Põhiseadusliku Assamblee töö kalenderplaani kinnitamise kohta. Hääletame. Täna teid, 23 poolthäälega kolme vastuhääle vastu on Põhiseadusliku Assamblee töö kalenderplaani kinnitatud.

Täna jätkub töö toimkondades ja ma loodan, et ka homme on toimkondadel jõudu ja tahtmist jätkata tööd. Ma pakun organisatsioonilistes küsimustes kõigi toimkondade juhtidele sõna. Palun varuda pisut kannatust! Hr. Kask, palun.

P.Kask: Palun IV toimkonna liikmetel koguneda täna kell 15.00 ruumi 155. Täna.

Juhataja: Kas teiste toimkondade juhid soovivad sõna? Hr. Saatpalul oli sõrm püsti, palun anda temale mikrofon!

V.Saatpalu: Omavalitsuse toimkonnal palun homme kell 10.00 tulla ruumi 214, kus on meie laiendatud koosolek ekspertide osavõtul. Täna oleme vabad.

Juhataja: Hr. Tarto

E.Tarto: Kaitsetoimkonnal palun koguneda kohe praegu, kui me läheme lõunavaheajale, siia saali tagumise ukse juurde! Aitäh.

Juhataja: Hr. Rätsep.

J.Rätsep: Palun VI toimkonna liikmetel kuni homme keskpäevani tööd teha projektidega ja 12.30 koguneda meie jaoks määratud kabinetti asja arutama.

Juhataja: Hr. Salum.

V.Salum: I. toimkonna liikmetel palun kell 15.00 koguneda meie tööruumi.

Juhataja: Hr. Lauri Vahtre.

L.Vahtre: II toimkonna liikmetel palun minna sinna kohta,

kus on hea ja rahulik tööd teha ning lugeda läbi kõik esitatud projektid. Kohtume homme kell 10 meile ettenähtud ruumis.

Juhataja: Hr. Koha.

K.Koha: Lugupeetud II toimkonna liikmed! Paluks pärast täiskogu istungi lõppemist jääda saali, et leppida kokku edasise töö üle. Aitäh.

Juhataja: Täna. Palun ainult üheks minutiks veel kannatust! Tuletan meelde. Asja võtsime vastu Assamblee töö kaldenderplaani. Vastavalt sellele otsustatakse nädala pärast, kas on võimalik võtta aluseks mõni esitatud projektidest, ja kui, siis milline projekt. Kõigil toimkondadel ma palun lähtuda nädala pärast ees seisva töö ettevalmistamisel hr. Lauri Vahtre esitatud ettepanekust vaadata kõiki projekte selle pilguga, kas neist mõnda on võimalik võtta aluseks. Nädala pärast püüab meid aidata neljast teadlasest koosneb ekspertkomisjon. Juhatus andis oma aktsepti selle tegemiseks hr. Rebasele, hr. Uibopuule, hr. Kirisele ja hr. Krossile. Ma loodan, et nad aitavad nädala pärast õige otsuse tegemisel. Sellega on Põhiseadusliku Assamblee neljas istung lõppenud. Me kohtume teiega nädala pärast. Kõige paremat!